

KARNELL

**LARO
MEDELS
RATT**

EX LIBRIS

Knut Rodhe

Juridikbok.se

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

Känt Rodhe
med tack för många
goda synpunkter
från kollegor
Jörp.

Läromedelsrätt

**Upphovsrättslagen och fotolagen
i tillämpning
vid universitet och högskolor**

Gunnar Karnell

CWK Gleerup Bokförlag Lund

© Gunnar Karnell AB och CWK Gleerup Bokförlag, Lund 1972

Mångfaldigandet av innehållet i denna bok, helt eller delvis är enligt lag om upphovsrätt av den 30 december 1960 förbjudet utan medgivande av förlaget, CWK Gleerup Bokförlag, Lund.

Förbudet gäller varje form av mångfaldigande, genom tryckning, duplicering, stencilering, bandinspelning etc. Bröderna Ekstrands Tryckeri AB, Lund 1972

Innehåll

Inledning 7

I. Några upphovsrättsliga och fötorättsliga utgångspunkter 11

- I.1. Vem har skydd och för vad? 11
 - I.1.1. Vilka slags alster skyddas av upphovsrätt? 11
 - I.1.1.1. Vad är ett av upphovsrätt skyddat verk och vem är dess upphovsman? 13
 - I.1.1.2. Ändring, bearbetning och komplettering av verk 17
 - I.1.1.3. Flera upphovsmän till samma verk 17
 - I.1.2. Vad och vem skyddas av katalogskyddet? (49 § URL) 19
 - I.1.3. Vad och vem skyddas av "droits voisins" (45—48 §§ URL)? 19
 - I.1.4. Vad och vem skyddas av fötorätt? 19
- I.2. Vad innebär rätten? 20
 - I.2.1. Upphovsrätten 20
 - I.2.1.1. De ekonomiska befogenheterna 21
 - I.2.1.2. Den oförändrade återgivningen 24
 - I.2.1.3. Den ideella rätten 25
 - I.2.2. Katalogskyddet 26
 - I.2.3. Utövande konstnärers rätt 26
 - I.2.4. Fonogramskyddet 27
 - I.2.5. Utsändningsskyddet 27
 - I.2.6. Fötorätten 28
- I.3. Tillstånd att utnyttja vad som skyddas av rättsförvärv 29
 - I.3.1. Bakgrunden 29
 - I.3.2. Vem skall tillfrågas om tillstånd och rättsförvärv? 31
 - I.3.3. Särskilt om tillstånd att utnyttja utländska alster 33
- I.4. Anställnings betydelse för den anställdes upphovsrätt och fötorätt 33

II. Frihet att utan samtycke av rättsinnehavare utnyttja material med viss anknytning till myndigheter etc. 41

- II.1. Frihet att utnyttja handlingar som upprättats hos myndighet, 9 § URL 41
- II.2. Frihet att utnyttja vad som anförs inför myndighet, 24 § URL 44
- II.3. Frihet att utnyttja vad som anförs inför statlig eller kommunal representation, 24 § URL 45
- II.4. Frihet att utnyttja vad som anförs vid offentlig överläggning om allmänna angelägenheter, 24 § URL 45

III. Vilken frihet ger URL och FotoL för mångfaldigande, offentlig visning och offentligt framförande utan samtycke av rättsinnehavare? 47

- III.1. Mångfaldigande 49
 - III.1.1. Mångfaldigande av verk 49

- III.1.2. Mångfaldigande av katalog, tabell eller annat arbete av sådant slag där ett stort antal uppgifter sammanställts 52
- III.1.3. Mångfaldigande av fotografisk bild 52
- III.1.4. Mångfaldigande av utövande konstnärs framförande av verk 53
- III.1.5. Mångfaldigande av fonogram 54
- III.1.6. Mångfaldigande av radio- eller televisionutsändning 54
- III.2. Offentlig visning och offentligt framförande 55
 - III.2.1. Offentlig visning 55
 - III.2.1.1. Offentlig visning av verk 55
 - III.2.1.2. Offentlig visning av fotografisk bild 56
 - III.2.2. Offentligt framförande 57
 - III.2.2.1. Offentligt framförande av verk 57
 - III.2.2.2. Offentligt framförande av utövande konstnärs framförande av verk genom direkt överföring eller utsändning i radio eller TV 59
 - III.2.2.3. Radio- eller televisionutsändning med utnyttjande av fonogram 59
 - III.2.2.4. Återutsändning av radio- eller televisionsutsändning samt återgivning av televisionsutsändning för allmänheten i biograf eller därmed jämförlig lokal 59
- III.3. Särskilt om frihet att framställa exemplar för enskilt bruk och om frihet att visa och framföra vad som innefattats i sådant exemplar, 11 § URL och 5 § FotoL 60
- III.4. Särskilt om frihet att göra ljudupptagning för undervisningsändamål samt om offentligt framförande av verk med användning av ljudupptagning som framställts för sådant ändamål, 17 § URL 63
- III.5. Särskilt om frihet att göra citat och liknande i exemplar samt i offentlig visning och offentligt framförande, 14 § URL, 7 § FotoL 65
- III.6. Särskilt om frihet att återge verk och foton i samlingsverk till bruk vid undervisning, 16 § URL, 7 § 2 st. FotoL 68
- III.7. Särskilt om biblioteks och arkivs framställning av fotografi (fotokopia) av verk och av fotografiska bilder för sin verksamhet, 12 § URL, 6 § FotoL, 1—7 §§ TBURL 69
- IV. **Frihet att sprida exemplar 71**
- V. **Arkivering 77**
- VI. **Sammanfattande vägledning inför läromedels rättsenliga framställning och användning utan tillstånd av rättsinnehavare 79**

Bihang A. Lagtexter 83

Bihang B. Organisationer i Sverige för ursprungliga rättsinnehavare enligt URL och FotoL 98

Inledning

Detta är en handledning om hur upphovsrättslagen (URL) och fotolagen (FotoL) fungerar i utbildnings-sammanhang på universitets- och högskoleområdet. Lagtexterna har avtryckts i handledningens Bihang A. "Läromedelsrätt" är ett ord som har nyskapats enbart för att ge en kort titel åt boken. Dess syfte är att presentera den roll som upphovsrätten och med den besläktade rättigheter samt fotorätten spelar för framställning och utnyttjanden av läromedel av alla slag. Mot bakgrund av korta presentationer av gällande regler kommer anvisningar att ges för handlande i konkreta situationer. Den som vill veta om något är tillåtet eller förbjudet, om det krävs tillstånd av någon eller skall betalas ersättning till någon, skall kunna få svar — eller åtminstone hjälp på vägen till ett svar — för just sin situation. De anvisningar som ges skall tjäna såväl den som vill utnyttja ett material som den vars material kommer i fråga för utnyttjande.

De upphovsrättsliga och fotorättsliga reglerna skyddar upphovsmäns till litterära och konstnärliga alster samt fotografers rätt till ersättning för deras arbete. Reglerna ger dem också skydd mot missbruk av deras alster genom förvanskning etc. Även framställare av kataloger och tabeller, uppläsare, musiker och andra artister, framställare av ljudupptagningar samt radio- och TV-företag har visst skydd.

Kunskap om hur rättsreglerna skall tillämpas i praktiska situationer är betydelsefull för den som framställer läromedel, vare sig framställaren är en läromedelscentral eller en enskild lärare. Sådan kunskap är också av betydelse för den som utnyttjar läromedel, vare sig det är en institution, en lärare eller en student. Oförmåga kan resultera i brott mot URL eller mot FotoL och föranleda straff, skadeståndsansvar eller annan ersättningsskyldighet. Ansvar för sådant kan utkrävas av t.ex. administrativ personal och lärare, även om de handlar enligt uppdrag eller för annans räkning.

Underlåtenhet att följa gällande regler kan hämma upphovsmäns, förläggares och andra läromedelsproducenters intresse för framställning av behövt material för utbildning. Att i smått göra intrång i upphovsrätt, fötorätt etc. är att i stort motverka rationell och för utbildningsverksamheten gagnelig framställning av lämpliga läromedel.

Lagtexterna är relativt "svåra". För icke-jurister har de en delvis främmande terminologi. De är tämligen abstrakt hållna. Dessutom gäller inte sällan ett stort antal regler för samma slags handling. Som exempel kan nämnas kopiering av en sida i en bok. För att i ett givet fall av sådan kopiering "träffa rätt" bland reglerna därom kan såväl vad som står på sidan som kopian och själva kopieringsmetodens art behöva ställas mot särskilda uttryck i lagen (se närmare nedan s. 49 ff.).

Lagreglerna är inte alltid entydiga. Denna handledning syftar till att dess anvisningar skall kunna följas utan risk. Ibland kan reglerna tänkas ge större frihet än den anvisade, om ett fall skulle ställas på sin spets. För en handledning till praktiskt och allmänt bruk inom universitets- och högskoleväsendet saknar emellertid i regel sådana eventualiteter intresse. Inte desto mindre har det varit nödvändigt att i några hänseenden markera oklarheter i reglerna. Det har då främst skett för att ge bakgrund till anvisningar om riskfria förfaranden.

För att kunna utnyttjas praktiskt som handledning till att lösa enskilda problem kräver denna bok en elementär kunskap hos sina läsare om den rättsliga terminologin och om ett antal allmänna regler. Utgångspunkter av detta slag har samlats i kapitel I. I kapitel II—V redogörs för den frihet som reglerna ger att utan samtycke av rättsinnehavare utnyttja verk, fotografiska bilder etc. I kapitel VI ges några anvisningar om hur boken kan användas till att ge upplysning om huruvida ett visst läromedel får framställas och användas utan sådant samtycke.

URL och FotoL kan komma att i mindre, men för universitets- och högskoleutbildningens område betydelsefulla delar, ändras inom en tämligen nära framtid. De ändringar som närmast kan förutses rör 9 och 24 §§ URL (om handlingar, som upprättats hos

myndighet eller ingivits dit etc.) jämte därtill anknypande ändringar i 45, 48 och 49 §§ URL samt 12 § FotoL.

Det kan också förutses att de lagregler som har att göra med framställning genom enskilda lärare, institutioner etc. av exemplar för undervisningsbruk tämligen snart kommer att få mindre praktisk betydelse. Troligen kommer nämligen för universitetsområdet att träffas en central överenskommelse mellan myndigheterna och upphovsmännens och andra rättsinnehavares organisationer om kopiering för undervisningsändamål. Strävanden att nå en sådan överenskommelse har nått långt på skolområdet. Det har emellertid bedömts vara alltför tidigt att här gå närmare in på de ändringar som kan emotes i lag och genom avtal av nu berört slag.

Denna skrift har tillkommit på initiativ av Universitetskanslersämbetet och med denna myndighets stöd.

I. Några upphovsrättsliga och fotorättsliga utgångspunkter

I.1. Vem har skydd och för vad?

URL ger regler om

- 1) upphovsmäns rätt till litterära och konstnärliga verk som de skapat. Denna rätt kallas upphovsrätt.
- 2) framställares (producents) rätt till katalog, tabell eller annat arbete av sådant slag där en stor mängd uppgifter sammanställts ("katalogskyddet").
- 3) utövande konstnärers rätt till sina framföranden av litterära och konstnärliga verk.
- 4) fonogramframställares rätt till de fonogram som de framställt. Med "fonogram" avses ljudupptagningar av alla slag.
- 5) radio- och TV-företags rätt till sina utsändningar.

I en Kungl. kungörelse 2/6 1961 med tillämpningsbestämmelser till URL och FotoL ges vissa kompletterande regler. (Kungörelsen — som här återges i Bihang A — kallas i denna skrift TBURL.)

De rättigheter som avses med 3)—5) brukar omtalas med den franska termen "droits voisins". URL talar om dem som "upphovsrätten närstående rättigheter".

FotoL ger regler om

- 6) fotografers rätt till fotografiska bilder som de tagit (fotorätten).

Till sex slags ursprungliga rättsinnehavare anknyter sålunda lagarna regler beträffande sex slags alster. Rättens art och omfattning varierar med alstren men mycket är gemensamt för flera av dem.

I.1.1 Vilka slags alster skyddas av upphovsrätt?

Upphovsrätt skyddar *litterära och konstnärliga* verk av alla slag. Här skall först de olika typerna av verk presenteras. Under nästa rubrik redogörs för hur

man skiljer mellan skyddat och oskyddat inom de olika kategorierna.

I 1 § URL ges följande *exempel* på typer av verk:

- skönlitterär framställning i skrift eller tal
- beskrivande framställning i skrift eller tal
- musikaliskt verk
- sceniskt verk
- filmverk
- alster av bildkonst, byggnadskonst eller brukskonst.

Även andra typer av verk än de nu nämnda kan emellertid omfattas av upphovsrätt.

Verk (oavsett typ) i sådana handlingar som upprättats hos myndighet saknar dock i regel upphovsrättsligt skydd, se nedan s. 41 ff.

URL använder i sina detaljregler uttryck för specificerade kategorier av verk av sådant slag som exemplifieras i 1 §. För att kunna använda dessa detaljregler måste man därför veta vilka företeelser som hör till den ena eller andra av de specificerade verkscategorier som omtalas i detaljreglerna. I vissa av dem skils mellan sådana kategorier, så att en viss regel kan gälla för en kategori men inte för en annan (se t.ex. nedan s. 49 ff.).

Till *litterära verk* hör förutom skönlitteratur, dikter och liknande även sceniska verk i tal eller i skriftform, texter i föreställningar av radioteatern etc. Litterära verk är dessutom alla *i vid mening beskrivande* verk utom filmverk. Det kan vara fråga om föreläsningar och stolpar till sådana, tal, föredrag, vetenskapliga framställningar, seminarieuppsatser och seminarieprotokoll, läroböcker, uppslagsverk, kompendier, tidnings- och tidskriftsartiklar, tekniska beskrivningar, texter i formulär och anvisningar, sammanställningar av provuppgifter och arbetsuppgifter, diskussionspromemior, beskrivningar av "praktikfall" för seminarier, intervjuer, reportage, pamfletter.

Litterära verk är också kartor och andra i teckning eller grafik eller i plastisk form utförda verk av beskrivande art (1 § 2 st. URL). Alster av dessa slag kan emellertid utgöra konstnärliga verk i lagens mening, om t.ex. karaktären av konstverk (se nedan) tar överhanden över deras rent beskrivande funktion.

Ett verk som inte är ett litterärt verk är ett *konstnärligt verk*. Lagen försöker inte definiera vad som är konstnärligt verk. Sådant som inte är litterärt i den mening som här har nämnts, men som svarar mot den bestämning av begreppet verk som ges nedan under I.1.1.1, anses vara konstnärligt i den mycket vida bemärkelse som avses i URL. Lagen skiljer emellertid mellan ett antal typer av konstnärliga verk:

Musikaliska verk är konstnärliga verk såväl i framförande som i notskrift.

Filmverk är konstnärliga verk. Även beskrivande filmer, såsom dokumentärfilmer, reportage och audiovisuella läromedel i form av TV-program etc., är konstnärliga verk och inte litterära verk.

Sceniska verk i framförande är konstnärliga verk. Till sceniska verk hör bl.a. skådespel, balett, pantomim och marionetteater.

Konstverk är konstnärliga verk. Till konstverk hör alla alster av bildkonst, såsom måleri, teckning, grafik, skulptur etc., byggnadskonst samt brukskonst (alster av konstindustri och konsthantverk). I den mån de är beskrivande till sin funktion kan teckningar, grafik, modeller etc. vara litterära verk.

Obs! De regler i lag som särskilt nämner endast någon eller några av kategorierna litterära verk, musikaliska verk, sceniska verk och konstverk avser alltså inte filmverk.

I.1.1.1. Vad är ett av upphovsrätt skyddat verk och vem är dess upphovsman?

Ofta talar man om en bok, en bild eller en film som ett verk och menar då exemplaret eller vad som t.ex. visas under en viss titel. Den specifikt upphovsrättsliga innebörden av ordet "verk" kommer man något närmare om man uppfattar verket som det som förekommer *i form* av boken, bilden eller filmen. Men frågan vad ett verk är, såsom det som skyddas av upphovsrätt, kan inte besvaras utan att man ser till hur ordet "verk" används i praktiken, då det är fråga om just upphovsrättsligt skydd. Praktiskt sett framträder innebörden av *begreppet verk* lättast mot bakgrund av beskrivningar av två slags situationer. I den första vill en person, A, ha upphovsrätt för

något som han gjort. I den andra vill A ha upphovsrättsligt skydd för vad han gjort gentemot vad en annan person, B, har gjort.

Situation 1. A påstår att något som han framställt (ett manuskript, en film etc.) är ett litterärt eller konstnärligt verk till vilket han är upphovsman och till vilket han därför har upphovsrätt.

A:s påstående är riktigt, om vad han har gjort *dels* är något som framträder som nytt i förhållande till vad som funnits tidigare, *dels* är sådant att det vore praktiskt sett uteslutet att en annan person skulle kunna ha självständigt åstadkommit något nära överensstämmande. A skall alltså ha åstadkommit något nytt, som det inte legat för nära till hands att åstadkomma. — Från uppfinningar (med patenträtt) skils verk genom att uppfinningar skall avse tekniska faktorer, som kan tillgodogöras industriellt.

Situation 2. A påstår att B har framställt exemplar av A:s verk eller visat eller framfört verket för andra. A kan också påstå att B spritt exemplar av A:s verk. Sådant kan — såsom närmare skall framgå senare — vara upphovsrättsligt otillåtet.

A:s påstående är riktigt, om det går att i resultatet av B:s framställning, visning eller framförande eller i de exemplar som B spritt ta del av något som är likt vad A var först med och som inte låg för nära till hands att åstadkomma, när A gjorde det. *Likheten* avgör. Den behöver inte vara total. Om en likhet med A:s verk visserligen framträder i vad B gjort, men likheten kan sägas ha uppstått genom att B i fri anslutning till A:s verk har åstadkommit ett nytt och självständigt verk, så skyddas inte A mot detta. I stället får B ensam upphovsrätten till det senare verket (4 § 2 st. URL). A behåller sin rätt gentemot andra alster.

Även delar av vad A gjort kan vara upphovsrättsligt skyddade verk. Om A t.ex. har skrivit en lärobok eller gjort en instruktionsfilm, kan ett stycke text från en enda sida ur boken eller en kort bildföljd ur filmen vara nog för att ge A upphovsrätt. Motsvarande del är då också skyddad mot att B använder den för ett eget exemplar, t.ex. i form av fotostat-

kopia eller videobandupptagning, eller för visning eller framförande.

Också *sättet att ordna* innehållet i en framställning, ett protokoll, ett bildband, en film, en samling provuppgifter etc., dvs. resultatet av själva uppläggningen, sammanställningen, redigeringen, regin eller layouten av stoffet, kan skyddas såsom verk. En motsvarande anordning av samma stoff kan göra intrång i rätten till vad som gjorts tidigare, om detta uppfyller kraven för skydd enligt vad som angivits ovan under "Situation 1".

Produkter av nu antytt slag uppstår ofta vid framställning av läromedelssystem (läromedelspaket), där tryckt material, anvisningar för lärarledd undervisning och grupparbeten, stordias och smådias, kursböcker, filmer (band), och undervisningsspel sammanställs till enheter, vilkas delar i och för sig utgör verk av skilda slag. Som ett mer speciellt exempel kan tjäna en upptagning på ljudband av diverse ljud, avsedda att tillsammans med bilder av talorgan illustrera artikulation vid skilda slags talfel.

Kraven för upphovsrättsligt skydd är låga. Inga kvalitetskrav gäller. Även sådant som enkla textstycken, uppställningar över huvudpunkter (dispositioner, "synopsis") i en föreläsning, och okomplicerade grafiska framställningar kan skyddas, liksom filmer, som inte bara omedelbart registrerat något redan givet. I praktiken finns det anledning att handla som om allt som framträder i de former som här förut har omtalats för litterära och konstnärliga verk kan vara omfattat av upphovsrätt.

Ibland brukar sägas att upphovsrätten inte skyddar *idén* eller idéerna i en framställning, liksom att *innehållet* är fritt. Detta är såtillvida riktigt som det som avses med upphovsrätten inte är *vad* som sägs, beskrivs eller anges etc. utan *hur* det sker eller uttrycks. Vem som helst får beskriva t.ex. ett historiskt skeende, men en beskrivning av detta skeende kan vara sådan att den förtjänar upphovsrätt enligt de bestämmelser som angivits härovan. Beskrivningen och vad som tillräckligt mycket liknar den i vad den just utgör beskrivning (urval, sammanställning och framhävande av fakta etc.) förbehålls då beskriv-

ningens upphovsman. Andra får fritt göra andra beskrivningar av samma skeende.

Beskrivningen av ett mer eller mindre påhittat skeende kan skyddas genom att utgöra en sådan sammanställning och anordning av händelser, fakta etc. som uppfyller de krav på "verk" som omtalats. En beskrivning av händelseförloppet i ett undervisningsprogram för TV-produktion kan sålunda ge dess upphovsman en upphovsrätt till det framställda programmet. Programmet kommer normalt att utgöra en bearbetning av beskrivningen i den mening som omtalas nedan s. 17.

Inom området för framställning av TV-program för undervisningsändamål kan fråga uppstå huruvida lärare eller andra, som lämnat underlag för programmet utan att medverka vid dess redigering, får upphovsrätt till detta. De kan t.ex. ha lämnat ett faktaunderlag på grundval av kortfattade anvisningar om vad programmet skall innehålla. Den pedagogiska utformningen av underlaget kan sedan ha skett genom annan person. Först om faktaunderlaget, sådant det lämnats, är skyddat av upphovsrätt behöver fråga om rätt till programmet uppstå beträffande dem som gjort underlaget. Om underlaget är skyddat kan programmet rättsligt sett visa sig utgöra återgivning eller bearbetning (se nedan under I.1.1.2) av underlaget. De som lämnat detta har då upphovsrätt till programmet, närmare bestämt en rätt för var och en till den del därav som grundar sig på just hans underlag. Men programmet kan också utgöra ett i fri anslutning till underlagen skapat nytt och självständigt verk med en oberoende, egen upphovsrätt knuten till sig. Denna rätt kan då tillkomma den pedagogiska utformningens upphovsman utan att det därjämte finns någon rätt för dem som lämnat underlaget (se nedan under I.1.1.2). De som t.ex. vid en läromedelscentral bidrar med rent tekniskt motiverade insatser för inspelning av videoband förvärvar ingen upphovsrätt.

För framställning av läromedel, föreläsningar m.m. är skillnaden mellan vad som är en viss upphovsmans verk och vad som skiljer sig tillräckligt från det för att inte hamna under hans upphovsrätt särskilt betydelsefull beträffande *referat*. Det brukar sä-

gas att det står envar fritt att referera ett skyddat verk. Friheten beror emellertid helt av hur referatet görs. Det är på vanligt sätt graden av likhet i upphovsrättsligt relevanta hänseenden som avgör; i detta fall likheten mellan sådant som motiverar upphovsrätt i det refererade verket och motsvarande element i referatet. Det är härvidlag inte en artskillnad mellan upphovsrättsligt tillåtet referat och otillåtet utan en gradskillnad. Särskilt svårbedömda fall kan uppstå då referat blandas med citat (om citat, se nedan s. 65 ff.).

Sammandrag av läroböcker o. likn. till kompendier kan inte normalt betraktas som lovliga referat.

I.1.1.2. Ändring, bearbetning och komplettering av verk

Om en person, B, i fri anslutning till en annans, A:s, verk skapar ett nytt och självständigt verk blir, som redan nämnts, B upphovsman till detta nya och får en egen, oberoende upphovsrätt till det (4 § 2 st. URL). Om B åstadkommer något som är i viss mån olikt, men ändå väsentligt likt A:s verk, säger man att B har *ändrat* A:s verk (se närmare nedan s. 24 ff.). Om B:s ändringar är resultat inte bara av mekaniskt eller rutinmässigt arbete, säger man att han har gjort en *bearbetning* av A:s verk. B får då upphovsrätt till A:s verk i dess *bearbetade gestalt*. Också en *översättning*, utförd av B, ger denne upphovsrätt på samma villkor. Till den produkt som rymmer verket i bearbetning eller översättning har alltid både A och B upphovsrätt. B kan inte ge annan rätt att utan A:s medgivande utnyttja verket i bearbetat eller översatt skick (4 § 1 st. URL). Om begreppet "utnyttja ett verk", se nedan s. 20 f.

Kompletteringar och *tillägg* till ett verk (ex. tillskrivna kapitel och bilder som fogats till en given text) bedöms för sig och inte som bearbetningar.

I.1.1.3. Flera upphovsmän till samma verk

Samma exemplar, framförande eller visning kan naturligtvis rymma flera verk på en gång.

Som framgått har ett verk i bearbetning eller översättning flera upphovsrättsligt berättigade: verkets

upphovsman och bearbetaren resp. översättaren.

Men ett och samma verk kan också annars ha flera upphovsmän. Det kan vara

a) ett samlingsverk

b) ett verk av flera upphovsmän i samarbete.

Till a) Verket kan vara ett *samlingsverk* (5 § URL). Hit räknas verk som sammanställts av redan befintliga verk eller delar av verk så att ett litterärt och/eller konstnärligt nytt verk har uppkommit som en samling av de ingående verken eller delarna. Till själva samlingen kan den person som åstadkommit den ha upphovsrätt. Han skall då ha åstadkommit den genom planläggande, samlande, sovrande eller redigerande verksamhet. Sammanställningar av texter eller konstverk för undervisningsbruk, tidningar, tidskrifter, uppslagsverk, vetenskapliga bidrag från flera författare, handböcker och liknande är samlingsverk. Ett kompendium, där grammatikexempel och illustrationer sammanförts ur skilda källor, kan sålunda också utgöra samlingsverk, liksom s.k. bildkompendier, där bilder sammanförts och ev. kompletterats med en lärares texter till bilderna. Samlingsverk får — för att ge en egen upphovsrätt — inte framstå som alltför självfallna resultat av sådan verksamhet som nyss omtalats. Rätten till en sammanställning har sammanställaren jämte upphovsmännen till de ingående verken. Den förres rätt inskränker inte på något sätt dessa senares egen rätt. De kan alltså motsätta sig t.ex. utgivning av det samlingsverk vari deras verk intagits (om undantag från denna deras rätt, se särskilt s. 68 f.). Verk som opera, balett och filmverk anses inte vara samlingsverk. Om rätten att framställa samlingsverk för undervisningsbruk, se nedan s. 68 f.

Till b) Verket kan vara ett sådant som två eller flera *upphovsmän har samarbetat* om att framställa på sådant sätt att de enskilda upphovsmännens bidrag till verket inte utgjort självständiga verk (6 § URL). Upphovsmännen har då gemensam rätt till verket, men var och en av dem får enskilt beivra intrång i rätten. Exempel på alster av detta slag är forskarlags redogörelser för sina resultat, gemensamt för-

fattade seminarieuppsatser och läroböcker, filmer och TV-program.

I.1.2. Vad och vem skyddas av katalogskyddet? (49 § URL)

Det som skyddas är själva *sammanställningen* av ett stort antal uppgifter i t.ex. speciella räknetabeller och omfattande sammanställningar av statistiska uppgifter av viss komplexitet. Blanketter omfattas inte i och för sig av katalogskydd, inte heller formulär. Textinnehållet i en blankett eller ett formulär kan dock vara skyddat som litterärt verk. Sakuppgifter är inte skyddade. Att något omfattas av katalogskydd utesluter inte upphovsrätt för samma produkt.

Rätten tillkommer det företag eller den person som först föranstaltat om framställning av den skyddsvärda sammanställningen.

I.1.3. Vad och vem skyddas av "droits voisins"? (45—48 §§ URL)

Det som skyddas är *framföranden av verk, fonogram* samt *utsändningar* i radio och TV. Det härrör från utövande konstnärer, fonogramframställare resp. utsändande företag. Dessa har ursprungligen rätten till respektive alster.

Sannolikt skall URL förstås så att alla som framför verk — skådespelare, musiker, sångare, uppläsare (inklusive verkets upphovsman) m.fl. — kan vara utövande konstnärer i lagens mening.

Fonogramframställare är den som gjort en ljudupptagning.

Om samma verk samtidigt upptagits på olika band av två personer (var och en har alltså gjort sig ett fonogram), har var och en av dem skydd för just sitt band.

I.1.4. Vad och vem skyddas av fotorätt?

Det som skyddas är *den fotografiska bild som någon tagit*. Även motsvarigheten till en stillbild på ett videoband eller i en film är fotografisk bild liksom även en röntgenbild. Vanliga fotokopior av text eller bild är inte fotografiska bilder som ger fotorätt. Det-

samma gäller andra kopior av handlingar, ritningar etc., där foto (i vid mening) används som medel för rent mångfaldigande. Såsom ytterligare exempel kan nämnas sådana "hinnor" som åstadkoms vid stordiatillverkning, såsom kopior av t.ex. en bild med text, vilken klipps samman för tillverkningen. Om speciella metoder används t.ex. för att för forskningsändamål framhäva detaljer, tydliggöra tillägg eller understrykningar etc., är emellertid även själva "kopian" skyddad som fotografisk bild för sig.

Den fotografiska bilden kan på samma sätt som verket förekomma i olika former, som har det ursprungliga fotot som underlag. Rätten avser bilden också i dessa former, t.ex. som diakopia eller som arbetsblad med papperskopia av diabild. Rätten avser dessutom bilden när den förekommer i bildband, på film etc. — ja, även om den återges i form av teckning, målning etc., om bilden i någon form tjänstgjort som förlaga (dvs. varit föremål för direkt efterbildning).

Fotorätten tillhör den som tagit bilden utom i fall då bilden tagits på beställning. Rätten till beställda bilder tillhör beställaren alltifrån början; se närmare nedan s. 28 och 37.

Även den som med elektronkameror gör en inspelning på videoband torde erhålla fotorätt.

1.2. Vad innebär rätten?

1.2.1. Upphovsrätten

Upphovsrätten räcker i regel till utgången av femtionde året efter upphovsmannens dödsår. Särskilda skyddstidsregler finns för verk med flera upphovsmän samt för anonyma och pseudonyma verk (43—44 §§ URL).

Upphovsrätten ger upphovsmannen dels en ensamrätt till vissa utnyttjanden av verket, de s.k. *ekonomiska befogenheterna*, dels en garanti för *oförändrad återgivning* av hans verk och dels ett skydd för hans s.k. ideella intressen, den *ideella rätten* eller "*droit moral*".

Innebörden av uttrycket att "utnyttja ett verk" kan anges sålunda: En upphovsmans verk utnyttjas av

en annan då denne åstadkommer att det som upphovsmannen har skapat eller vad som liknar det framträder i ett nytt exemplar eller i vad som sprids eller visas, framförs på scenen, utsänds i radio eller TV etc.

Att upphovsmannen har en ensamrätt innebär att han själv får utnyttja sitt verk och att det är förbjudet för andra att utnyttja det, om det inte sker med upphovsmannens eller hans rättsinnehavares medgivande eller med stöd av någon särskild lagregel.

1.2.1.1. De ekonomiska befogenheterna

De ekonomiska befogenheterna utgörs av ensamrätt för upphovsmannen till

- a) framställning av exemplar av verk
- b) offentligt framförande och offentlig visning av verk
- c) spridning till allmänheten av exemplar av verk.

Betydelsefulla regler finns om inskränkningar i dessa ensamrätter. Inskränkningarna gör det möjligt för annan än upphovsmannen att ibland helt fritt och för vissa fall mot ersättning till upphovsmannen — men utan dennes medgivande — utnyttja hans verk. Regler om sådan frihet behandlas nedan särskilt i kap. II—IV. Här skall förutskickas att det *inte generellt* ger frihet att utnyttja ett verk, att utnyttjandet sker för undervisnings- eller utbildningsändamål eller att utnyttjandet är tillfälligt, kortvarigt eller riktar sig till ett fåtal personer.

Vidare gäller att avtal kan för en avtalspart *både utvidga och inskränka* den frihet att utnyttja verk som lagen föreskriver.

Till a) Framställning av exemplar av verk

Rätten att framställa exemplar brukar omtalas som "*mångfaldiganderätten*". Ordet "*mångfaldigande*" täcker allt slags framställning av exemplar, även det första exemplaret av ett verk.

Exemplar är varje föremål i vilket verket finns nedlagt eller fixerat, oavsett teknik, såsom t.ex. stenografiska eller eljest handskrivna föreläsningsanteckningar, stor- och smådias, diakopior, böcker, noter, tavlor och konstreproduktioner, kompendier i offset,

stencil etc., trycksaker, grammofonskivor, foton, film, ljudband, videoband m.m. En föreläsning får alltså enligt huvudregeln att mångfaldigande utgör intrång i upphovsmannens ensamrätt inte tas upp på band — ja, enligt lagens lydelse egentligen inte ens nedtecknas — utan föreläsarens medgivande. (Om vissa undantag för föreläsning som i URL:s mening är offentlig, se nedan s. 49 under III.1.1. A.1.2)a); vad som anses offentligt i angiven mening framgår nedan under *Till b*.)

Att vid ett undervisningstillfälle för helt egen (uteslutande personlig) räkning nedteckna vad som sägs och rita av förevisat bildmaterial måste emellertid för alla sammanhang där sådant inte uttryckligen förbjuds av läraren anses vara tillåtet enligt sedvänja, oberoende av om URL:s eller FotoL:s undantag från huvudregeln om upphovsmannens ensamrätt inte skall vara tillämpliga, t.ex. eftersom materialet inte offentliggjorts. (Om begreppet offentliggöra, se nedan under *Till c*.)

Ett fotografi av ett konstverk är ett exemplar av konstverket. Detta gäller även fotografi av en skulptur eller annan tredimensionell företeelse. Fotografering och annan avbildning av bildmaterial som visas i undervisning är alltså enligt huvudregeln underkastad ensamrätten till mångfaldigande. (Om undantag, se nedan under III.1.)

Märk. Inspelning av ett radio- eller TV-program på band kan förutom upphovsrätten beröra utövande konstnärers, fonogramframställares och radioföretags rätt enligt 45—48 §§ URL samt fotorätt.

Till b) Offentligt framförande och offentlig visning av verk

Framförande innefattar förutom framförande direkt för närvarande personer även återgivning genom radioframförande och TV (även tråd-), film, videoband, fonogram och andra anordningar, när det som framgår av utsändningen, uppspelningen etc. är sådant att man kan tala om framförande. Film, band etc. betraktas nämligen rättsligt sett som endast tekniska anordningar för förmedling av vad som framförs. Om det som utnyttjas framträder i exemplarform och

inte är sådant att man kan tala om framförande används ordet *visning*. Detta gäller även om visningen sker via film, TV, diabild etc. Konstverk framförs alltså inte utan visas. Detsamma gäller fotografi som återger ett verk. Reglerna om visning gäller också utställning.

Offentligt är ett framförande eller en visning som når en personkrets, vilken antingen i princip står öppen för envar att tillhöra utan några särskilda restriktioner eller är sådan att kretsens slutenhet mest är skenbar eller formell. Endast *helt* slutna kretsar som inte är så beskaffade kan betraktas som säkert icke-offentliga (se dock 2 § 3 st. URL.) Som exempel på skenbar slutenhet kan tjäna en konferens vars deltagare visserligen är särskilt utvalda, men dit pressen eller utomstående observatörer beretts tillträde. Ett universitets studentkår torde numera kunna utgöra exempel på en blott formellt sluten krets. Även framföranden av verk inför en större, helt sluten krets anses offentliga, om de anordnas som led i en förvärvsverksamhet. Föreläsningar, där närvaron är helt okontrollerad, är offentliga i URL:s mening. Undervisningen för en seminariegrupp är inte offentlig, om gruppen verkligen är sluten. Seminarier, där intresserade fackmän tillåts närvara utan särskild inbjudan och utan andra restriktioner än t.ex. utrymmesskäl, är offentliga i URL:s mening. Det kan i konkreta fall vara svårt att veta om en krets är tillräckligt sluten för att det inte skall vara fråga om offentlighet.

Till c) Spridning till allmänheten av exemplar av verk Spridning anses ha skett *till allmänheten* så snart exemplar utbjudits eller överlämnats till en person som inte tillhör upphovsmannens *närmaste familje- eller vänkrets*. Det räcker med ett exemplar av verket. Ändamålet med överlämnandet, såsom försäljning, byte, gåva, utlåning etc., saknar betydelse för fråga om spridning sker. (Se närmare s. 71 ff.)

Genom offentligt framförande, offentlig visning och spridning av exemplar görs verk *tillgängliga för allmänheten*.

Upphovsmannens ensamrätt till utnyttjanden av verket enligt a)—c) avser detta i ursprungligt eller

ändrat skick, i översättning eller bearbetning, i annan litteratur- eller konst än den ursprungliga och i annan teknik. Hur än verket framträder omfattas det av URL.

Upphovsmannens ensamrätt enligt a)—c) är som redan omtalats inskränkt i flera hänseenden genom *undantagsregler*. Sådana finns *beträffande varje typ av utnyttjande* som nämnts. Se nedan s. 47 ff. och 77 ff.

Undantagsreglerna medger utnyttjanden utan upphovsmannens tillstånd. För somliga av dem är det av betydelse om det verk som utnyttjas är *utgivet* eller *offentliggjort* (se t.ex. nedan s. 51 nr 15) och 16)). För att kunna använda sig av den frihet som lagen ger måste alltså den som vill utnyttja verket kunna avgöra om verket är utgivet eller offentliggjort. Ett en gång utgivet eller offentliggjort verk betraktas som sådant för all framtid i alla sina former. Att ett verk är "*utgången*", så att exemplar ej finns att köpa, öppnar inte väg för någon särskild frihet att utnyttja redan utkomna exemplar.

Utgivet är ett verk, när exemplar av det *lovligen* har förts i handeln eller på annat sätt blivit spridda till allmänheten. Spridning inom den närmaste familje- och vänkretsen är inte utgivning. För att utgivning skall anses ha skett krävs att verket genom det utnyttjande som konstituerar utgivning kan bli tillgängligt för allmänheten i större utsträckning än som normalt kan ske medelst ett enda exemplar. I regel krävs saluföring eller utlämnande till spridning av ett flertal exemplar. Uthyrning eller utlåning till en orkester av ett exemplar av stämmorna till ett musikaliskt verk kan vara utgivning.

Offentliggjort är ett verk när det *lovligen* har gjorts tillgängligt för allmänheten genom offentlig visning, offentlig framförande eller utgivning.

Ett utgivet verk anses alltid vara offentliggjort. De regler som gäller för offentliggjorda verk gäller alltid för utgivna.

I.2.1.2. Den oförändrade återgivningen

I princip är alla ändringar förbjudna för andra än verkets upphovsman. Detta innebär att även den

som lovligen mångfaldigar eller offentligt framför eller visar ett verk eller sprider ett verk till allmänheten inte får göra det så att verket framträder som ändrat. Ändringar kan emellertid vara påkallade för att det alls skall vara möjligt att göra en i och för sig tillåten överföring av ett verk från en konststart till en annan (t.ex. manus — film) eller från ett sätt att förmedla verket till ett annat. Sådana ändringar drabbas inte av ändringsförbudet. Detsamma gäller — oberoende av tillstånd — ändringar som tydligt framstår som gjorda i parodierande eller travesterande syfte. Andra ändringar kräver tillstånd.

I.2.1.3. Den ideella rätten

Den som utnyttjar ett verk skall respektera upphovsmannens ideella rätt. Detta innebär en skyldighet för den utnyttjande att — oberoende av om utnyttjandet är lovligt eller ej — beakta upphovsmannens

- a) rätt att bli namngiven
- och
- b) rätt att motsätta sig kränkande ändringar av verket och återgivning av verket i kränkande form eller i kränkande sammanhang.

Till a) Rätten att bli namngiven

När verket utnyttjas skall upphovsmannen anges i den omfattning och på det sätt som god sed kräver. Under en offentlig föreläsning i konstvetenskap kan det vid visning av dias som återger moderna konstverk räcka att nämna konstnärernas efternamn. Namnen behöver då inte visas med bilderna. Namnen kan också anges på utdelade stolpar till föreläsningen. Det är inte alltid tillräckligt stöd för att underlåta att ange upphovsmannen att ett omnämnande inte påkallas av undervisningsmomentets karaktär. Som exempel på fall som kan bereda svårigheter vid tillämpningen av kriterierna kan nämnas föreläsares visning av bild vars upphovsman är obekant för honom själv.

I vad mån referat skall åtföljas av omnämnande av vems verk som refereras beror av om referatet är så likt det refererade att det upphovsrättsligt sett är samma verk som det refererade eller utgör en bearbetning därav (se ovan s. 16 f.).

Till b) Skyddet mot kränkande ändringar och presentationer av verket

Ändringar som innebär att verket ändras så att upphovsmannens litterära eller konstnärliga anseende eller egenart kränks är de som hänförs till intrång i upphovsmannens ideella rätt. Uteslutningar av delar av en text, klipp ur film och liknande är exempel på vad som typiskt sett kan vara kränkande intrång enligt 3 § URL. Förändringar av ett verk kan vara pedagogiskt välmotiverade men upphovsrättsligt otillåtna.

Till den ideella rätten hör också att verket inte får göras tillgängligt för allmänheten i sådan form eller i sådant sammanhang som är kränkande för upphovsmannens litterära eller konstnärliga anseende eller egenart. TV-förmedling i svart-vitt av ett färglagt planschmaterial, där den information som planschen ger blir förvanskad genom att färgen inte återges, kan utgöra intrång i den ideella rätten. En politiskt tendentiös sammanställning av litterära verk eller delar därav med alster av annan tendens än sammanställningens kan utgöra intrång i den ideella rätten till verk som ingår i sammanställningen.

I.2.2. Katalogskyddet

Katalogskyddet räcker 10 år från det år då arbetet utgavs. Skyddet gäller mot *eftergörande* (mångfaldigande) av hithörande alster. Med eftergörande avses allt slags framställning av exemplar med mer eller mindre beslöjade plagiat av alstret.

Undantag från skyddet, se nedan s. 52.

I.2.3. Utövande konstnärers rätt

Utövande konstnärers rätt ger dem skydd mot att följande företas utan deras samtycke:

- a) fixering (upptagning) av framförandet på anordning för dess återgivning (fonogram, film, videoband etc.).
- b) mångfaldigande av exemplar av framförande t.ex. genom överföring från ett band till ett annat. Mångfaldigandeskyddet räcker 25 år från det år då framförandet fixerades.

- c) utsändning i radio eller TV (även tråduTsändning).
- d) direktöverföring till allmänheten, t.ex. genom elektrisk överföring till högtalare i en lokal från mikrofoner i en annan.

Den utövande konstnären har samma *ideella rätt* som upphovsmannen (se ovan s. 25 f.).

En uppläsare av ett verk, t.ex. den som föreläser ur eget eller annans manuskript, skyddas inte mot att någon härmar hans framförande utan endast mot utnyttjanden av hans eget framförande.

För radio- eller TV-utsändning med användning av fonogram (dock ej ljudfilm) inom 25 år från fonogrammets framställningsår utger radioföretaget enligt lag ersättning till utövande konstnärer, vilkas framföranden finns upptagna på fonogrammet. (Se även nedan under I.2.4.)

Undantag från skyddet, se nedan s. 53 och 59.

I.2.4. Fonogramskyddet

Fonogramskyddet räcker 25 år från det år då fonogrammet framställdes. Skyddet gäller mot eftergörande (mångfaldigande) av fonogram, dvs. mot framställning av fonogram med ett annat sådant som underlag.

Om fonogram (dock ej ljudfilm) används för radio- eller TV-utsändning inom 25 år från fonogrammets framställningsår, har dess framställare rätt till ersättning. Rätt till ersättning har såsom nyss nämnts också den utövande konstnär vars framförande finns på fonogrammet. Bådas rätt görs i praktiken gällande mot utsändande företag genom en särskild organisation, SAMI (Svenska artisters och musikers interesseorganisation).

Undantag från skyddet, se nedan s. 54 och 59.

I.2.5. Utsändningsskyddet

Utsändningsskyddet ger radio- och TV-företag skydd mot att följande företas utan dess samtycke:

- a) fixering (upptagning) av utsändning på anordning för dess återgivning (fonogram, film, videoband etc.). Även fotografering av en enstaka bild i en TV-utsändning är otillåten.

- b) mångfaldigande av exemplar av utsändning (t.ex. genom överföring från ett band till annat). Mångfaldigandeskyddet räcker 25 år från det år utsändningen skedde.
- c) återutsändning av utsändningar. Härmed avses att den som mottar en utsändning förmedlar den vidare genom ny utsändning, t.ex. genom tråd till abonnenter.
- d) återgivning av utsändningar för allmänheten i biograf eller jämförlig lokal, t.ex. en föreläsningssal. Även återgivning medelst videoband omfattas av skyddet.

Undantag från skyddet, se nedan s. 54 och 59.

1.2.6. Fotorätten

Fotorätten räcker i regel 25 år efter det år då bilden framställdes. Bilder av konstnärligt eller vetenskapligt värde skyddas tills 50 år gått efter fotografens dödsår; är fotografen okänd räknas de 50 åren från året för bildens offentliggörande. Fotorätten är en ensamrätt till följande utnyttjanden av den fotografiska bilden:

- a) *framställning av exemplar* av bilden (även på film och videoband).
- b) *offentlig visning* av bilden. Om *offentlig visning* se ovan s. 22 f.

Undantag från skyddet, se nedan s. 52 f. och 56 f.

Beträffande fotografiska bilder är, på samma sätt som vad gäller verk, somliga undantagsregler för sin tillämplighet beroende av om alstret är *offentliggjort* eller *utgivet*. Se om begreppen ovan s. 24.

Fotografer har i princip samma *ideella rätt* till sina bilder som upphovsmän till sina verk. Undantag gäller för beställningsbilder. *All* rätt till beställningsbild (utom rätten att utställa bilden i reklamsyfte, om inte beställaren förbjuder det) övergår nämligen genast på beställaren, om inte han och fotografen uttryckligen överenskommit om annat (skriftligt avtal behövs dock inte). Om porträttbild gäller en särskild regel (14 § 2 st.), som förbigås här.

Märk. En offentlig visning av en diabild, som återger ett konstverk med en dikt som inspirerats av

konstverket, utgör offentlig visning av litterärt verk + konstverk + fotografisk bild. Visningen förutsätter att samtliga tre objekt är fria för visning, antingen på grund av tillstånd eller eftersom regler om fritt utnyttjande är tillämpliga.

I.3. Tillstånd att utnyttja vad som skyddas och rättsförvärv

I.3.1. Bakgrunden

De personkategorier — upphovsmän, fotografer, utövande konstnärer etc. — som ursprungligen har den rätt som kan behövas för det ena eller andra utnyttjandet av verk, foton etc. har redan omtalats. De ursprungliga rättsinnehavarna överlåter ofta sin rätt att utnyttja det skyddade till andra, t.ex. förläggare, organisationer etc. I överlåtelseavtalet kan föreskrivas att dessa senare fortsättningsvis är de som kan ge tillstånd att använda det skyddade på det ena eller andra sättet. Om ingenting avtalats om rätt att överlåta rätt vidare, förblir rätten till vidareöverlåtelse hos den ursprunglige innehavaren av rätten. Men om t.ex. ett förlag går samman med ett annat (överlåtelse av rörelse), följer det första förlagets upphovsrätter med till det nya.

Rätt kan övergå på annan inte bara genom överlåtelse utan också genom arv, testamente och giffträtt (41 § URL).

Den rätt som någon förvärvar kan vara avgränsad på olika sätt:

- a) Förvärvet kan ge *ensamrätt*.
- b) Förvärvet kan också vara begränsat till ett tillstånd (*licens*) för förvärvaren att utan ensamrätt utnyttja något skyddat.
- c) Förvärv av typen a) eller b) kan vara begränsade till ett *visst slags utnyttjande* av det skyddade (kopiering, visning, filminspelning etc.).

Rätt enligt a)—c) är aldrig större än förre innehavarens.

- d) Ideell rätt kan inte förvärvas genom överlåtelse men väl genom arv etc. Den kan bara efterges för en till art och omfattning bestämd användning av verket, t.ex. för verkets användning i ett visst TV-program, i ett visst bildband, collage etc.

Att någon själv får utnyttja något skyddat på det ena eller andra sättet säger alltså inte i och för sig något om hans rätt att ge en annan tillstånd till utnyttjanden. Innehav av t.ex. ett verksexemplar, såsom en lärares innehav av en annans föreläsningsskript eller en institutions förvaring av en lärares diassamling, innebär inte i och för sig upphovsrätt eller författarrätt för innehavaren.

Detaljregler om innebörden av olika slags överlåtelser är fåtaliga i URL och FotoL. Om *filmframställning* (se 39 och 40 §§ URL) gäller bl.a. att avtal om inspelning av verk på film eller medverkan vid filminspelning automatiskt ger filmframställaren rätt att med användning av filmen göra filmverket tillgängligt för allmänheten genom t.ex. visning och TV-utskick; filmframställaren kan också själv förfoga över denna rätt. Överenskommelser som avviker från regeln tar dock över denna. Musikaliska verk som tas med i film är undantagna från regeln om övergång av rätt på filmframställaren. För dem krävs alltså tillstånd, även om övriga verk på filmen får utnyttjas fritt.

Om förlagsavtal beträffande verk finns regler i 31—38 §§ URL. De gäller, om annat inte avtalats, så snart någon överlåtit rätt att genom vanligt tryck, offset eller liknande förfarande (fotografi, ljuskopiering, stencilering etc.) mångfaldiga och ge ut ett litterärt eller konstnärligt verk. Reglerna gäller inte bidrag till tidning eller tidskrift.

In dubio ger förlagsavtal förläggaren en ensamrätt och en utgivningsplikt. En lärares avtal om utgivning av ett stencilerat kompendium i något studentorgans regi faller normalt under dessa regler om förlagsavtal, i den mån annat inte avtalats. Avtalet gäller i så fall endast en upplaga om högst 2000 exemplar (text). Förläggaren har inte utan vidare företrädesrätt att ge ut en ny upplaga, när den första är slut.

Läromedelsutgivning bör ske på grundval av skriftliga överenskommelser med villkor som anpassats till de aktuella förhållandena.

En del sinsemellan tämligen likartade standardkontrakt (ofta tryckta) förekommer hos förlagen, men variationerna är många och avtalens innebörd är inte sällan svårgenomtränglig för lekmannen.

1.3.2. Vem skall tillfrågas om tillstånd och rättsförvärv?

Reglerna om övergång av rätt visar hur angeläget det är att man — om man söker tillstånd för ett utnyttjande eller vill förvärva upphovsrätt eller annan rätt som här avses från någon

- finner rätt avtalspart
- förvärvar just den rätt som man behöver.

Beträffande upphovsrätt gäller att, om upphovsmannens namn, pseudonym eller signatur utsatts på exemplar eller blivit angivet, då verket gjorts tillgängligt för allmänheten, den angivne skall anses som upphovsman, om det inte framgår något annat (7 § 1 st. URL). Motsvarande gäller foto (3 § FotoL). Men detta säger ingenting om vilken rätt den angivne (alltjämt) kan förfoga över. Problemet har allmän räckvidd i och med att rättigheterna ofta är uppdelade på flera händer och eftersom det ibland är oklart vad den ene eller den andre har rätt att ge medgivanden om.

Det finns de som ger medgivanden som visar sig värdelösa, eftersom den begärda rätten redan överlåtit till annan. Den som blivit vilseledd härav riskerar att få betala två gånger men undgår, på grund av sin goda tro, straff- och skadeståndsansvar för lagbrott. Möjligheten att avkräva den som givit det värdelösa medgivandet det belopp som han erhållit brukar sakna praktiskt värde.

Om ett upphovsrättsligt skyddat verk har blivit utgivet utan att upphovsmannen är angiven med namn, allmänt känd pseudonym eller signatur får utgivaren, om han är angiven, eller annars förläggaren enligt lag företräda upphovsmannen tills denne blir känd. Han anses bli det genom att anges på en ny upplaga (se 7 § 2 st. URL).

I böcker brukar på titelbladet (oftast baksidan) finnas en markering av t.ex. följande utseende: © Castor Hynyn 1960. Detta "copyright"-märke, © + namn + årtal för verkets publicering, behövs i boken för att verket skall vara skyddat i vissa främmande länder (främst USA). Bruket grundar sig på en internationell överenskommelse, 1952 års Världskonvention om upphovsrätt. Märket förekommer med samma funktion också på andra slags exemplar av verk.

Märket avser inte vem som är berättigad att förfoga över upphovsrätten. Det är för svenska förhållanden bara en ledtråd för den som vill söka den berättigade. För skydd i länder som anslutit sig till Bernkonventionen för skydd av litterära och konstnärliga verk krävs inget copyright-märke eller andra formaliteter. Sverige är liksom de flesta europeiska länder — dock ej Sovjetunionen — anslutet till denna konvention. Bland länder som står utanför märks i övrigt särskilt USA.

Ett © med namn och år fyller samma funktion som copyright-märket — på grund av en annan internationell överenskommelse — på exemplar som rymmer framförande av verk.

Om rätt till offentligt framförande av musikaliska och musikdramatiska verk bör den första kontakten tas med STIM (Svenska Tonsättares Internationella Musikbyrå). Någon motsvarande generell anvisning inriktad på övriga utnyttjanden kan inte ges. För att förvärva rätt till sådana måste man söka den som har den rätt som man vill förvärva eller som kan ge det tillstånd som behövs.

I regel är det lämpligast att börja söka rättsinnehavaren genom att vända sig till den som man vet har framställt exemplar av det alster som man vill utnyttja, t.ex. förlag, tidskrifter, fonogramframställare, läromedelsenheter etc. Den som tidigare har utnyttjat ett alster kan naturligtvis också tjäna som informationskälla om vart man bör vända sig. För svenska upphovsmän, fotografer, artister och fonogramframställare finns ett flertal organisationer, som även de kan ge upplysningar (en lista över dem finns som *Bihang B* till denna skrift).

Biblioteken kan ofta ge hjälp att finna underlag för att nå fram till upphovsmän, utgivare, förläggare etc. Tala i tveksamma fall med läromedelskonsulent.

Om innehavaren till den rätt man söker inte kan påträffas får man avstå från utnyttjanden. Medvetet eller grovt vårdslöst handlande i strid härmed är straffbart och kan förorsaka skadeståndsansvar. Skadeståndsansvar kan följa även vid enklare vårdslöshet.

Den som utarbetat undervisningsmaterial eller annat till vilket han har upphovsrätt i en form som i

och för sig kan inbjuda till obehöriga utnyttjanden och som förutser efterfrågan att få utnyttja materialet kan lämpligen förse det med följande påskrift: "Frågor om rätt att utnyttja detta av upphovsrätt skyddade material kan ställas till (namn, adress eller institution) © (namn), (årtal)."

1.3.3. Särskilt om tillstånd att utnyttja utländska alster

Verk och fotografiska bilder av utländska upphovsmän och verk eller foton som först offentliggjorts eller utgivits utomlands är endast i sällsynta fall undantagna från skydd enligt URL och FotoL. Detta beror på internationella överenskommelser. Anledning saknas att i en framställning som denna beröra de fall då skydd saknas, eftersom de är så sällsynta. Den som har med ett utländskt verk eller foto att göra bör utgå från att det är skyddat på samma sätt som svenska motsvarigheter. Reglerna härom, som finns i 60—62 §§ URL, 22 och 23 §§ FotoL samt i Kungl. kungörelse 23/1 1970, SFS 1970:9, kan inte redovisas här. Vad som sagts om utländska alster gäller också alster från internationella organisationer.

Det särskilda katalogskyddet gäller emellertid bara — med någon förenkling av regeln — för alster av svenska framställare och därutöver även för i Sverige utgivna alster.

Även utövande konstnärers framföranden av verk samt fonogram och utsändningar utomlands ifrån är i flera fall skyddade. Framföranden och utsändningar som äger rum i Sverige liksom fonogram som framställs här är alltid skyddade, oberoende av om det är en utlänning som står för prestationen. För närmare upplysningar hänvisas till de ovan angivna lagstadgandena.

1.4. Anställnings betydelse för den anställdes upphovsrätt och fotorätt

Utgångspunkten för att avgöra vilken effekt det har på upphovsrätten att ett verk framställts av den som är i någon annans tjänst ges av svaren på följande frågor:

1) Har verket framställts som tjänsteåliggande eller

på grund av ett särskilt åtagande gentemot arbetsgivaren?

- 2) Har verket tillkommit som tjänsteåliggande för någon som är anställd hos en myndighet av det slag som avses i 2 kap. 3 § tryckfrihetsförordningen eller till följd av uppdrag från en sådan myndighet för att få sin slutliga avfattning hos myndigheten?
- 3) Innefattas verket i vad som är en *handling* i tryckfrihetsförordningens mening?

Om svaren på alla tre frågorna är jakande saknar verket i regel upphovsrätt.

Om svaret på endera av frågorna 2) eller 3) är nekande är verket trots anställningen föremål för upphovsrätt. Då gäller de allmänna reglerna om verkan på upphovsrätt av anställningsförhållande.

Reglerna om myndigheters handlingar har betydelse långt utanför anställningsförhållanden. För denna framställning har de bedömts systematiskt närmast höra samman med den frihet som URL ger att oberoende av samtycke utnyttja material med viss anknytning till myndigheter. Därför skall de allmänna reglerna om upphovsrätt i anställningsförhållande här behandlas först. Innebörden av uttrycken i frågorna 2) och 3) och de praktiska konsekvenserna om frågorna besvaras jakande upptas under II.1 i nästföljande kapitel. Vad som sägs i detta kapitel I.4 måste följaktligen ses mot bakgrund av den begränsning av upphovsrätten för somliga verk av somliga anställda, vilken framgår under II.1. Det avsnittet kan också vid behov utan nackdel läsas före vad som följer här under I.4.

Frågor om upphovsrätt eller fotorätt till vad som tillkommer under anställning kan vara uttryckligt reglerade i kollektivavtal eller enskilda tjänsteavtal. På universitets- och högskoleutbildningens område saknas ännu kollektivavtal härom och regler i enskilda avtal är sällsynta. I vissa fall kan emellertid en anställds rätt övergå på arbetsgivaren utan att det särskilt uttryckts något därom. Upphovsrätten kan övergå genom att det på grund av syftet med ett tjänsteavtal (anställning) anses s.a.s. vara en naturlig följd av detta. Rätten kan också övergå genom att den anställda särskilt åtar sig arbetsuppgifter,

som resulterar i skyddade verk. Detta gäller emellertid inte all anställning och alla arbetsåtaganden. Att upphovsrätt övergår medför heller inte alltid att all upphovsrätt övergår. Bedömningen av konkreta fall medför ofta svåra gränsdragningsproblem. Följande tumregel kan dock uppställas:

Arbetsgivaren får inom sitt verksamhetsområde och för sin normala verksamhet utnyttja sådana verk som tillkommer som resultat av tjänsteåtaganden eller särskilda åtaganden gentemot arbetsgivaren. Arbetsgivarens rätt avser utnyttjanden för de ändamål som kan förutses när verket tillkommer. Om verket måste ändras för att ändamålet med dess tillkomst i tjänsten skall uppnås är ändringen tillåten.

För att arbetsgivaren skall anses ha förvärvat mer rätt krävs särskilda indikationer. Sådana kan också inskränka hans förvärv av rätt, t.ex. till att gälla utnyttjanden inom endast en viss del av arbetsgivarens verksamhet. Att arbetsgivarens material eller tekniska utrustning begagnats för verkets framställning eller att särskild ersättning utgått för den arbetsinsats som erfordrats för framställningen medför inte i och för sig konsekvenser för upphovsrätten. Vilken effekt på lärares rätt det skall ha att de erhållit subventioner av framställningskostnader för läromedel ur anslag för detta ändamål eller medel ur anslag för pedagogiskt utvecklingsarbete för att utarbeta läromedel under tjänstledighet är en avtalsfråga.

Arbetsgivaren kan ha givit anvisningar om ett verks utformning, och han kan därigenom sägas ha beställt verket. Om framställningen av detta ligger inom tjänsteåtagandena gäller vad som sagts ovan. Om framställningen ligger utom tjänsteåtagandena har upphovsrätten inte påverkats av anvisningarna om inte upphovsmannen samtyckt till att utarbeta verket. Ibland kan det — för att det skall bli klart om ett arbete ålagts någon ”i tjänsten” — behöva fastställas om den som givit anvisningar har varit behörig att ge upphovsmannen bindande direktiv om verket. En studierektors eller institutionsprefekts

pedagogiskt betingade påpekanden om ett verks utformning inverkar inte på upphovsrätten till verket.

Beställning om framställning av ett verk medför övergång av upphovsrätt men inte utan vidare att all rätt övergår. Tumregeln ovan kan tjäna också beställningsfallen. Men det är sannolikare vid en beställning som direkt syftar till vad som skall bli ett upphovsrättsligt skyddat verk än eljest, att arbetsgivaren förvärvar samtliga ekonomiska befogenheter med ensamrätt och för hela verkets skyddstid. Om arbetsgivaren beställer en fotografisk bild av en anställd tillfaller all rätt arbetsgivaren. Det låter sig inte göra att här närmare gå in på alla tänkbara indikationer och deras avvägning mot varandra.

Om emellertid arbetsgivaren — utan att beställning i nyss angiven mening föreligger — har givit den anställda särskild ersättning, som uttryckligen avser själva resultatet av ett arbete, är förhållandet normalt att jämställa med beställning av verket. Den lärare som villkorslöst erhållit ett belopp för att utarbeta och ge ut ett kompendium för sin egen undervisning är dock oförhindrad att motsätta sig dess utgivning i flera upplagor än som ursprungligen avsetts liksom att vägra att låta nya exemplar av kompendiet spridas, sedan han själv slutat sin undervisningsverksamhet i anslutning till kompendiet.

Arbetsgivarens förvärv av upphovsrätt medför inte redan i sig hinder för verkets upphovsman att själv utnyttja sitt verk, t.ex. för egen publicering eller i kursverksamhet utom tjänsten. Frågan om upphovsmannens rätt i dessa sammanhang kan emellertid inte besvaras generellt utan måste bedömas från fall till fall.

Den institution eller myndighet som initierar och/eller satsar resurser för genomförande av t.ex. ett pedagogiskt utvecklingsprojekt eller framtagning av läromedel bör träffa skriftliga avtal med alla som kan komma att få upphovsrätt till projektet eller delar därav. Det är alltför osäkert, för alla parter, att förlita sig på de allmänna regler som eljest gäller. Att allmänna medel använts för att bekosta en produkt medför inte i och för sig att dess upphovsmäns rätt påverkas.

Den tumregel som nämnts ovan, s. 35, ger föga

utbyte för arbetsgivare på universitets- och högskoleutbildningens område; lärares skyldighet enligt universitetsstadgan att idka forskning och att "låta sig angeläget vara att utarbeta eller medverka i utarbetande av" läroböcker och kompendier inverkar inte på deras upphovsrätt. Detsamma gäller deras skyldighet att bedriva undervisning och förrätta examination. Lärare får oberoende av arbetsgivaren (låta) förlägga och själva tillgodogöra sig inkomsten av de vetenskapliga verk, läromedel, samlingar av provuppgifter etc. som de framställt utan särskilt uppdrag av arbetsgivaren. Det är utan betydelse om forskningsrapporter, läromedel etc. avsetts för undervisning vid det lärosäte som är arbetsgivare. Det hör inte till universitetens normala verksamhet att ge ut de verk som återger lärarnas forskningsresultat, och framställningen av läromedel (av vad slag det vara må) är inte ett åliggande utan en angelägen uppgift. För anställda vid ett forskningsinstitut kan däremot tjänsteförhållandena medföra att upphovsrätt tillfaller arbetsgivaren.

För fotografen gäller i huvudsak detsamma som om upphovsrätt. En lärare som framställt egna diaserier får — oavsett om han varit fast anställd eller timavlönad — alltså fritt medföra dessa från institutionen, om han lämnar den för en annan tjänst eller eljest slutar sin anställning. Det måste dock observeras att nästan all rätt till ett beställt foto genast tillfaller beställaren, om inte annat uttryckligen avtalats. Undantag utgör endast fotografens rätt att ställa ut sin bild i reklamsyfte, om inte beställaren förbjuder det (14 § FotoL). För att det skall vara fråga om *beställning* krävs emellertid att uppdrag givits just att fotografera det som fotot visar. Hur fotot skall återge det fotograferade behöver inte ha bestämts.

Till ytterligare belysning av hur reglerna verkar ges följande exempel (1—3) beträffande upphovsrätt.

Exempel 1. En lärare författar på eget initiativ manus till ett antal undervisningsprogram för intern-TV inom sin undervisning vid institutionen. Lärarens institution köper band och läromedelscentralen vid universitetet producerar programmen tillsammans med läraren. Läraren utför sitt arbete med programmen utan

att det är ett tjänsteåliggande att göra just detta och utan att ha accepterat ett uppdrag att göra programmen. (Läraren tänks vara ensam om att utföra sådant arbete med programmen som motiverar upphovsrätt.) Om arbetet med programmen utförs under arbetstid eller inte saknar normalt betydelse för upphovsrätten i de situationer a—f som här skall behandlas. Programmen utnyttjas i intern-TV och kompletteras med undervisning, utförd av en assistent men kontrollerad av läraren.

Situation a: En annan institution vill använda programmen. För sådan användning krävs tillstånd av läraren, trots att lärarens institution äger banden. Läraren kan kräva ersättning för utnyttjandet av hans verk. Även lärarens institution kan kräva ersättning — grundad på äganderätten till banden — i förhållande till dem som önskar låna programmen, om inte denna institution hindras från detta av allmänna regler i lag, instruktioner etc.

Situation b: Läraren vill, sedan han slutat sin anställning, medföra banden till sin nya arbetsplats. Institutionen kan använda sin äganderätt till banden till att hindra att de bortförs av läraren. Om banden villkorsslöst lämnas ut till läraren får han emellertid ta dem med sig.

Situation c: Läraren vill själv kopiera banden och använda kopiorna i extern undervisning. Institutionen kan med stöd av sin äganderätt vägra att lämna ut banden för kopiering eller annat utnyttjande. Om banden villkorsslöst lämnas ut får läraren emellertid kopiera dem och utnyttja kopiorna efter gottfinnande.

Situation d: Institutionen vill minska sina lönekostnader genom att ersätta en annan lärares, tidigare parallella undervisning med programmet i intern-TV, kompletterat med assistentundervisning. Den lärare som har upphovsrätten till banden kan hindra sådan användning eller kräva ersättning för den, om banden — såsom förutsatts — tillkommit för att avlasta honom i hans egen undervisning och inte för vidare ändamål.

Situation e: Institutionen vill, sedan läraren slutat sin anställning, använda banden med andra lärare eller kopiera dem för senare sådan användning. Se svar till situation d.

Situation f: Bandens innehåll har föräldrars och dess upphovsman vill att de inte längre skall användas. Institutionsföreståndaren anser att man inte har råd att låta bli att använda dem. Upphovsmannen kan hindra sådan användning om banden — såsom förutsatts — tillkommit för upphovsmannens egen undervisning och inte för vidare ändamål. Han är inte skyldig att åjourföra dem om det inte vid den nu inträdda tidpunkten är ett tjänsteåliggande för honom att göra det.

Exempel 2. En institution beställer av en lärare vid institutionen ett undervisningsprogram för intern-TV. Arbetet skall utföras på "förberedelsetid för undervisning", men det skall inte medföra nedsättning av undervisningsskyldigheten. Själva produktionen sker på samma sätt som i föregående exempel.

Under förutsättning att beställningen och vad där efter sker kan anses innebära att programmet framställs inte bara för lärarens egen undervisning, får programmet utnyttjas allmänt inom institutionen för det avsedda kursavsnittet. Vilken ytterligare rätt som kan tillkomma institutionen beror för såvitt den tillhör det allmänna utbildningsväsendet i första hand av om programmet skall anses utgöra en "handling" i tryckfrihetsförordningens mening; denna fråga — som tyvärr inte kan ges ett helt säkert svar — behandlas nedan i kap. II.1. Om programmet i angivet fall inte utgör en handling i angiven mening liksom ifall institutionen inte tillhör det allmänna utbildningsväsendet, beror institutionens ytterligare rätt på vad som får anses vara överenskommet med upphovsmannen. Om ingenting kan fastställas därom får institutionen inte använda programmet för andra ändamål än som nämnts. Utlåning eller uthyrning till kursverksamhet eller undervisning i annans regi är då inte tillåten.

Exempel 3. En lärare utarbetar arbetsblad för ett visst eget undervisningspass. En stencilerad upplaga framställs med institutionens resurser för utdelning i samband med undervisningen.

Institutionen får normalt inte utan lärarens medgivande (jämte, om så avtalas, ersättning till läraren)

låta bladen ingå i ett kompendium för att säljas till studenterna eller låta dem utnyttjas av en annan lärare för parallell undervisning. Hinder gäller även sjukvikarier och efterträdare i tjänsten. Att bladen inte heller fritt får kopieras av andra för försäljning följer av den allmänna ensamrätten. Att de, även om institutionen tillhör det allmänna utbildningsväsendet, inte utgör "handlingar upprättade hos myndighet" framgår nedan s. 42.

II. Frihet att utan samtycke av rättsinnehavare utnyttja material med viss anknytning till myndigheter etc.

II.1. Frihet att utnyttja handlingar som upprättats hos myndighet. 9 § URL

Handlingar som upprättats hos myndighet som avses i 2 kap. 3 § tryckfrihetsförordningen är inte föremål för upphovsrätt. Undantag utgör officiella kartor, som upprättats inom rikets allmänna kartverk, sjökartverket eller sjöfartsstyrelsen (9 § 2 st. URL). Sådana kartor är alltså skyddade, om de i konkreta fall är att anse som verk i URL:s mening.

Handlingar som omfattas är såväl tryckta som andra. Kartor, ritningar, bilder, hålkort och fototekniska databärare är också handlingar i tryckfrihetsförordningens mening. Däremot finns inget stöd i lag för att anse filmer, videoband och fonogram höra hit. I ett domstolsavgörande (Regeringsrätten) har likväl elektromagnetiska databärare (befolkningsregister) förts till handlingar i lagens mening. Detta innebär en viss osäkerhet om hur de med tryckfrihetsförordningens regel i vart fall inte generellt avsedda företeelserna film, videoband och fonogram kan komma att bedömas i rättspraxis.

Myndighet kan vara statlig såväl som kommunal. Hit hör ämbetsverk, departement, styrelser, nämnder, kommittéer m.m. Universitetskanslersämbetet, universiteten och högskolorna (ej Handelshögskolan i Stockholm) med deras underordnade inrättningar (t.ex. fakulteter, sektioner och institutioner) är myndigheter. TRU-kommittén, och därmed dess produktionsenhet som framställer läromedelssystem vilka inkluderar radio- och TV-program (videoband m.m.) för undervisningsbruk, är en statlig myndighet. Sveriges Radio AB är inte myndighet.

Upprättade hos myndighet är sådana handlingar som fått sin slutliga avfattning inom myndighets verksamhet. De närmare reglerna om när upprättandet skall anses ha skett är tämligen komplicerade. Här

redogörs endast för huvudpunkter. Om en handling hör till ett visst ärende anses den upprättad när ärendet är *slutbehandlat* eller exemplar av handlingen blivit *expedierat*. Protokoll o.d. anses i regel upprättat när det *justerats* eller färdigställts på annat sätt. Handlingar som inte hör till något visst ärende anses upprättade när de blivit *färdigställda*.

En professors protokollförda yttrande till en fakultets betygsnämnd över en doktorsavhandling är — efter justering av protokollet — en hos myndighet (betygsnämnden) upprättad handling. Professorns anmälan av avhandlingen i en tidskrift saknar upphovsrättsligt skydd, om den endast återger yttrandet eller del därav. En anmälan med samma omdömen men i annan språklig utformning är däremot upphovsrättsligt skyddad. Den är inte upprättad hos myndighet. Den är nämligen inte framställd som tjänsteåliggande för myndigheten eller på myndighets uppdrag för att få sin slutliga avfattning hos myndigheten. Att anmälan kan ha författats inom universitetets väggar spelar ingen roll.

Vad som framställs inom ett universitet med dess institutioner för undervisningsbruk (t.ex. för utdelning vid föreläsningar, visning i arbetsprojektor, uppspelning etc.) är inte redan på grund av att det framställts där och för undervisning, i lagens mening upprättat hos myndighet. Den som i egenskap av s.k. kursansvarig utarbetar arbetsuppgifter, diskussionsuppgifter eller liknande för försäljning till studenter vid institutionen åstadkommer inte därmed några hos myndighet upprättade handlingar. Det är härvidlag likgiltigt om uppgifterna skall användas i anslutning till egen eller andras kursundervisning eller på annat sätt. Studieplaner och listor över kurslitteratur är däremot exempel på handlingar, upprättade hos myndighet. En viss ledning för tanken kanske ges av ordet "myndighetsutövning" som etikett på vad som skall ha legat bakom handlingens upprättande.

Vem som helst får — utan att hindras av upphovsrätt — utan kostnad och på det sätt som han själv önskar utnyttja allt material som upprättats hos myndighet. Här ligger också att det upphovsrättsligt sett står myndigheten och envar annan fritt att vida-

reutveckla material av detta slag och att sammanställa det med annat i egna publikationer. All upphovsrätt är borta, även den ideella rätten enligt 3 § URL. Det är emellertid sannolikt att sådant som t.ex. grova förvanskningar, vilka utges för att vara trogna återgivningar av originalen, kan beivras trots detta.

Regler om sekretess kan stå i vägen för vissa utnyttjanden. Sekretessreglerna behandlas inte i denna skrift.

Den som arbetar för en myndighet som anställd eller enligt uppdrag kan ha *upphovsrätt gentemot myndigheten* för vad han därvid gjort intill dess hans verk inkorporerats i en hos myndigheten upprättad handling. Även myndigheten själv kan ha sådan rätt under motsvarande tid. Verket förlorar sitt skydd först när handlingen är upprättad. Detta kan begränsa en myndighets frihet att utan tillstånd av upphovsmannen utnyttja vad som ännu inte färdigställts.

En myndighet som vill bevara upphovsrätten för en handling kan överlåta åt ett privat subjekt att ge ut den (t.ex. ett statligt aktiebolag, ett förlag, en enskild person etc.). Utgivningen måste då ske innan handlingen upprättats hos myndigheten. Inget hindrar att det privata subjektet i sin tur tillerkänner myndigheten eller en annan myndighet viss rätt beträffande det verk som utges (t.ex. andel i försäljningsintäkter). Att serien Statens Offentliga Utredningar (SOU) ges ut av Allmänna förlaget gör ej att innehållet i utredningarna (med bilagor) förlorar sin karaktär av "hos myndighet upprättad handling", som får fritt utnyttjas. Handlingen är nämligen upprättad före utgivningen.

Osäkerheten huruvida filmer, videoband och fonogram utgör handlingar i tryckfrihetsförordningens mening bör föranleda myndigheter hos vilka sådant produceras att — såsom redan sker hos TRU — behandla läromedel i dessa former som skyddade av upphovsrätt, vad gäller förhållandet till upphovsmännen.

Fotografiska bilder som utgör eller ingår i handling som upprättats hos myndighet är inte undantagna från skydd enligt FotoL.

Foton i t.ex. bildband som utgivits av myndighet skyddas av fotorätt. Detsamma gäller även om fotot

ingår i en handling som är oskyddad, t.ex. en instruktionsbok eller ett kommittébetänkande, som härrör från en myndighet.

II.2. Frihet att utnyttja vad som anförs inför myndighet. 24 § URL

Vad som anförs (muntligen eller skriftligen) inför myndighet får i regel återges fritt. 24 § URL.

Om *myndighet* se s. 41.

Vad som anförs kan ha formen av ansökningshandlingar, inlagor, yttranden, manuskript som insänds för myndighets granskning etc. Det kan gälla ett protokollfört eller bandinspelat muntligt yttrande såväl som ett uttalande utan efterföljande nedteckning, t.ex. en beskrivning av en skyddsvärd programidé för ett TV-program, vilken presenteras vid ett sammanträde hos en myndighet. Material som en lärare låter sin institution förvara, t.ex. filmer och ljudband, som rymmer undervisningsmaterial som han sammanställt, hör emellertid inte redan på grund av att det lagts i förvar där till vad som anförts inför myndighet. Dit hör heller inte stenciler, fotokopior etc., som en lärare för undervisningsbruk ger till institutionspersonalen för utdelning till studenterna, om institutionen endast spelar rollen av distributör. Däremot anses innehållet i t.ex. en forskningsrapport, som från ett lärosäte sänds till ett annat, ha anförts inför det senare som myndighet i lagens mening (oavsett om rapporten skall anses upprättad hos förstnämnda lärosäte såsom myndighet).

"Fritt återges" innebär att vad som anförs får mångfaldigas och göras tillgängligt för allmänheten genom visning, framförande eller spridning av exemplar. Upphovsmannen behåller emellertid sin ideella rätt enligt 3 § URL.

Undantag gäller:

- 1) för utlåtanden, skrifter som åberopats såsom bevis och dylikt. Sådant får återges bara i samband med en redogörelse för mål eller ärende där det förekommer. Friheten att återge är begränsad. Den gäller bara för återgivning i den omfattning som betingas av ändamålet med redogörelsen.
- 2) för utgivning av samlingar av någons anföranden.

Rätten att ge ut en sådan samling tillkommer endast anförandenans upphovsman.

- 3) för fotografisk bild. FotoL saknar nämligen mot- svarighet till de regler som gäller för upphovs- rätt enligt 24 § URL.

En vetenskaplig skrift som åberopas i ett beford- ringsärende får — på grund av undantaget ovan un- der 1) — inte återges helt fritt. Detsamma gäller sak- kunnigutlåtanden i ärendet. Separat publicering av dessa handlingar får alltså inte ske. Men i t.ex. en tidskrift får intas en redogörelse för innehåll i hand- lingarna i samband med en redogörelse för beford- ringsärendet. I studiematerial för forskarutbildning får material ur ärendet användas för att belysa t.ex. metoden att i ärendet granska ett givet forsknings- resultat. Däremot är det inte — på grundval av den regel som här behandlas (se dock s. 60 ff.) — tillåtet att presentera materialet utan att presentationen så att säga hängs upp på själva befordringsärendet.

II.3. Frihet att utnyttja vad som anförs inför statlig eller kommunal representation. 24 § URL

Vad som anförs (muntligen eller skriftligen) inför statlig eller kommunal representation får i regel fritt återges.

Med *statlig eller kommunal representation* avses t.ex. riksdagen och kommunala stämmor och full- mäktige samt landsting. Reglerna i övrigt är desam- ma som under II.2 ovan.

II.4. Frihet att utnyttja vad som anförs vid offentlig överläggning om allmänna ange- lägenheter. 24 § URL

Vad som anförs (muntligen eller skriftligen) vid offent- lig överläggning om allmänna angelägenheter får i regel återges fritt.

Med *offentlig överläggning om allmänna angelä- genheter* avses offentliga debatter i politiska och andra frågor, som berör allmänheten oavsett yrke och specialintresse.

Hit hör bl.a. diskussioner om allmänna angelägen-

heter i radio och TV samt inledningstal och inledningsföredrag till en efterföljande debatt (oavsett om det uppstår någon debatt; syftet att inleda debatt räcker).

Hit hör inte tal i allmänhet och vanliga föredrag, även om de behandlar allmänna angelägenheter. Inte heller avses anföranden och inlägg vid konferenser och kongresser i fackfrågor.

Reglerna i övrigt är desamma som under II.2 ovan.

III. Vilken frihet ger URL och FotoL för mångfaldigande, offentlig visning och offentligt framförande utan samtycke av rättsinnehavare?

Här följer en uppställning av regler om *inskränkningar i den ensamrätt som URL och FotoL ger upphovsmän, fotografer m.fl.* Uppställningen utgår från vilket slags utnyttjande som kan vara aktuellt i ett konkret fall:

- mångfaldigande (exemplarframställning)
- offentlig visning av exemplar (inkl. utställning och utsändning)
- offentligt framförande (inkl. utsändning)

Friheten bygger i vissa fall på vad som skall mångfaldigas etc., i andra fall på vad resultatet blir. Därför presenteras reglerna om utnyttjande av verk och foto i det följande under två huvudrubriker.

A. Vad skall mångfaldigas?

Vad skall visas offentligt?

Vad skall framföras offentligt?

och

B. Vad resulterar av mångfaldigandet?

Vad är ändamålet med visningen?

Vad är ändamålet med framförandet?

Under A tas till utgångspunkt vad det är som någon vill använda för mångfaldigande, visning eller framförande. För varje objekt (vänsterspalt) redovisas i korthet innehållet i tillämpliga regler (högerspalt). Lagstadganden anges med paragrafnummer för varje särskild regel.

Under B tas till utgångspunkt (vänsterspalt) arten av de exemplar som skall uppstå genom mångfaldigande resp. ändamålet med visningen eller framförandet. Innehållet i tillämplig regel anvisas (högerspalt) genom siffer- och ev. bokstavsmarkering till motsvarande markering under A.

Den som vet vad han vill *mångfaldiga, visa eller framföra* söker alltså bland termerna under A (vänsterspalt) för att finna vilka utnyttjanden som inte

träffas av rättsinnehavarens ensamrätt till mångfaldigande, offentlig visning eller offentligt framförande. Den som vet vad *produkten* skall bli av hans mångfaldigande eller vilket *ändamål* hans visning eller framförande skall tjäna och som vill veta vad han kan företa sig utan att det krävs samtycke söker under B.

Märk! Under A kan flera av beteckningarna i vänsterspalt passa på det som skall utnyttjas. Under B kan flera av beteckningarna i vänsterspalt passa på produkten av mångfaldigandet resp. på ändamålet med utnyttjandet.

De regler som utan samtycke möjliggör utnyttjanden av katalog, tabell etc. eller av utövande konstnärs framförande, fonogram eller utsändning redovisas under mångfaldigande och under offentligt framförande på förenklat sätt, främst genom hänvisning till avsnitten om verk.

Terminologin i uppställningarna i detta kapitel kan tänkas bereda svårigheter för den som inte har kapitel I med dess begreppsbestämningar aktuellt för sig. Här ges några sidhänvisningar till kapitel I för ord och uttryck av särskilt central betydelse:

mångfaldigande	s. 21 f.
visning	s. 22 f.
framförande	s. 22 f.
filmverk	s. 13
fonogram	s. 10
fotografisk bild	s. 19 f.
litterärt verk	s. 12
konstnärligt verk	s. 13
konstverk	s. 13
musikaliskt verk	s. 13
samlingsverk	s. 18
sceniskt verk	s. 13
offentlig	s. 23
offentliggjord	s. 24
utgiven	s. 24

III.1. Mångfaldigande

III.1.1. Mångfaldigande av verk (huvudregel se s. 21 f.)

A. Vad skall mångfaldigas?

I. Verk i allmänhet

1) verk	Med tillstånd av K. M:t och på de villkor som kan föreskrivas i tillståndet får exemplar av verk framställas av arkiv eller bibliotek genom fotografi (<i>fotokopiering</i>), om det sker för dess verksamhet. 12 § URL. Villkor finns angivna i TBURL, 1–7 §§. Se närmare nedan under III.7, s. 69 f.
2) offentliggjort verk	<p>a) Av offentliggjort verk får enstaka exemplar framställas för <i>enskilt bruk</i>. 11 § 1 st. URL.
Undantag: Regeln medför ej rätt att låta annan framställa bruksföremål eller skulptur eller genom konstnärligt förfarande efterbilda annat konstverk, ej heller rätt att utföra byggnadsverk. 11 § 2 st. URL. Se närmare nedan under III.3, s. 60 ff.   b) Ur offentliggjort verk som inte är konstverk får <i>citat</i> göras, om det sker i överensstämmelse med god sed och endast i den omfattning som betingas av citeringsändamålet. 14 § 1 st. URL. Se närmare nedan under III.5, s. 65 ff.
(Om konstverk se nedan i denna avdelning under A IV nr 15)a.)   c) Av offentliggjort verk får <i>ljudupptagning</i> framställas för <i>tillfälligt bruk</i> inom undervisning.
Undantag: Grammofonskiva eller liknande anordning (fonogram) som framställts i förvärvssyfte får ej <i>direkt</i> eftergöras (dvs. användas som förlaga för annat fonogram; om dess ljud utsänds i radio får det däremot utnyttjas för ljudupptagning enligt huvudregeln). 17 § URL. Se närmare nedan under III.4, s. 63 ff.</p>
3) korta avsnitt av verk som framförs eller visas som led i dagshändelse	får medtas i exemplar av film som återger dagshändelsen. 21 § URL.
4) verk som Sveriges Radio får utsända	får Sveriges Radio för bruk vid egna utsändningar ta upp på återgivningsanordning (film, band etc.) under villkor som K. M:t bestämmer. 22 § 1 st. URL. Villkoren, som här förbigås, finns angivna i TBURL, 11–14 §§.
-

Beträffande "vad som (muntligen eller skriftligen) anförs inför myndighet eller i statlig eller kommunal representation eller vid offentlig överläggning om allmänna angelägenheter" se ovan s. 44 ff.

II. Litterära verk

5) utgivet litterärt verk	a) Exemplar av utgivet litterärt verk får framställas i blindskrift. 18 § 1 st. URL.
b) Exemplar av utgivet litterärt verk får av bibliotek eller organisation som har tillstånd av K. M:t och på de villkor som anges i tillståndet framställas genom ljudupptagning för utlåning till blinda och andra svårt funktionsnedsatta. 18 § 2 st. URL. Villkoren, som här förbigås, finns angivna i TBURL, 8—10 §§.
6) utgivet litterärt verk av ringa omfång	får fem år efter dess utgivningsår återges i <i>samlingsverk</i> till bruk vid gudstjänst eller undervisning om samlingsverket är sammanställt ur verk från ett större antal upphovsmän.
Undantag: Verk som utgivits för att brukas för undervisning får inte medtas i samling för undervisningsändamål.
Upphovsmannen har rätt till ersättning. 16 § URL. Se närmare nedan under III.6, s. 68 f.
7) mindre del av utgivet litterärt verk (oavsett dess omfång)	Samma regler gäller som under 6) ovan.
8) utgiven mindre dikt som tonsatts	Exemplar av utgiven mindre dikt som tonsatts får framställas som text till det musikaliska verket i samband med notskrift. Förbud som utsatts vid utgivandet av dikten måste dock respekteras. Upphovsmannen har rätt till ersättning. 19 § 1 st. URL.
9) utgiven tonsatt del av dikt	Samma regler gäller som under 8) ovan.
10) text till musikaliskt verk som framförs för åhörare	får återges till bruk för åhörarna i konsertprogram el. dyl. 19 § 2 st. URL.
11) tidnings- eller tidskriftsartikel i religiös, politisk eller ekonomisk dagsfråga	får intas i annan tidning eller tidskrift.
Undantag: Förbud mot eftertryck som utsatts skall respekteras. 15 § URL.

III. Musikaliska verk

12) utgivet musikaliskt verk	Exemplar av utgivet musikaliskt verk får framställas i blindskrift. 18 § 1 st. URL.
13) utgivet musikaliskt verk av ringa omfång	Samma regler gäller som under 6) ovan.
14) mindre del av utgivet musikaliskt verk (oavsett verkets omfång)	Samma regler gäller som under 6) ovan.

IV. Konstverk

- 15) offentliggjort konstverk a) får återges i anslutning till texten i kritisk eller vetenskaplig framställning. Upphovsmannen har dock rätt till ersättning om två eller flera konstverk av samme upphovsman återges i populärvetenskaplig framställning. 14 § 2 st. URL. Se närmare nedan under III.5, s. 65 ff.
b) får avbildas i tidning eller tidskrift i samband med redogörelse för dagshändelse.
Undantag: Detta gäller inte verk som tillkommit för att återges i tidning eller tidskrift. 15 § 2 st. URL.
- 16) utgivet konstverk får medtas vid inspelning på film, videoband etc. om återgivningen är av underordnad betydelse med hänsyn till den film eller det TV-program som avses med inspelningen. 25 § 1 st. URL.
- 17) konstverk som innefattats i överlåtet exemplar Samma regel gäller som under 16) ovan.
- 18) konstverk i samling får avbildas i katalog. 25 § 2 st. URL.
- 19) konstverk som utställs får avbildas i katalog eller i meddelande om utställningen. 25 § 2 st. URL.
- 20) konstverk som utbjuds till försäljning får avbildas i katalog eller i meddelande om försäljningen. 25 § 2 st. URL.
- 21) konstverk som är stadigvarande anbragt på eller vid allmän plats utomhus får avbildas. 25 § 2 st. URL.
- 22) byggnad får avbildas. 25 § 3 st. URL.

B. Vad resulterar av mångfaldigandet?

exemplar för enskilt bruk	2 a
exemplar innehållande citat (ej av konstverk)	2 b
exemplar som avbildar byggnad	22
kritisk framställning vari konstverk återges	2 b, 15 a
vetenskaplig framställning vari konstverk återges	2 b, 15 a
populärvetenskaplig framställning vari konstverk återges	2 b, 15 a
konstnärlig efterbildning av konstverk	2 a
avbildning av utomhuskonstverk	21
text till musikaliska verk i notskrift	8, 9
blindskrift	5 a, 12
ljudupptagning (fonogram)	2 c, 4, 5 b
film (videoband)	3, 4, 16, 17
fotografi (fotokopia)	1

samlingsverk	6, 7, 13, 14
tidning	11, 15 b
tidskrift	11, 15 b
byggnadsverk	2 a
bruksföremål	2 a
skulptur	2 a
koncertprogram	10
katalog över konstsamling	18
„ „ konstutställning	19
„ „ konstförsäljning	20
meddelande om konstutställning	19
„ „ konstförsäljning	20

III.1.2. *Mångfaldigande av katalog, tabell eller annat arbete av sådant slag där ett stort antal uppgifter sammanställts.* (49 § URL) (huvudregel se s. 26)

De regler för mångfaldigande av verk som anges under III.1.1. "Mångfaldigande av verk" A.I.2)a) och b) för offentliggjort verk gäller även för katalog, tabell etc. Om ett arbete av sistnämnda slag (eller en del därav) är föremål för upphovsrätt gäller upphovsrättens regler.

III.1.3. *Mångfaldigande av fotografisk bild* (huvudregel se s. 28)

A. Vad skall mångfaldigas?

1) fotografisk bild	a) Av fotografisk bild får enstaka exemplar framställas för enskilt bruk. 5 § FotoL. Se närmare nedan under III.3, s. 60 ff. b) Med tillstånd av K. M:t och på de villkor som kan föreskrivas i tillståndet får exemplar av fotografisk bild framställas av arkiv eller bibliotek (fotokopiering), om det sker för dess verksamhet. 6 § FotoL. Villkor finns angivna i TBURL, 1–7 §§. Se närmare nedan under III.7, s. 69 f. c) får medtas i film som återger dagshändelse om bilden visas såsom ett led i dagshändelsen. 8 § FotoL. d) får fritt mångfaldigas i rättsvårdens och den allmänna säkerhetens intresse. 12 § FotoL.
2) offentliggjord fotografisk bild	a) får återges i anslutning till texten i kritisk eller veten-

skaplig framställning. Om framställningen är populär-
vetenskaplig skall emellertid ersättning utges. 7 § 1 st.
FotoL.

b) får intas i arbete till bruk vid undervisning i anslutning
till texten. Ersättning skall utges. 7 § 2 st. FotoL. Se
närmare nedan under III.5, s. 65 ff.

3) fotografisk bild som Sveriges Radio får utsända
får Sveriges Radio för bruk vid egna utsändningar ta upp
på film eller liknande anordning under villkor som K. M:t
bestämmer. 11 § FotoL. Villkoren, som här förbigås, finns
angivna i TBURL, 11—14 §§.

B. Vad resulterar av mångfaldigandet?

exemplar för enskilt bruk	1 a
exemplar för användning i rättsvårdens intresse	1 d
” ” ” ” allmänna säkerhetens intresse	1 d
kritisk framställning	2 a
vetenskaplig framställning	2 a
populärvetenskaplig framställning	2 a
arbete till bruk vid undervisning (läromedel)	2 b
fotografi	1 b
film (videoband)	1 c, 3

III.1.4. Mångfaldigande av utövande konstnärs framförande av verk (huvudregel se s. 26 f.)

De regler för mångfaldigande av verk som anges
under III.1.1. ”Mångfaldigande av verk” A.I.2)a)—c)
för offentliggjort verk gäller även för framföranden
av verk. Regeln under A.I.3) gäller även för korta av-
snitt av framföranden av verk, om verken framförs
eller visas som led i dagshändelse. Regeln under
A.I.4) gäller även för framföranden av verk som Sve-
riges Radio får utsända. 45 § URL.

Vad resulterar av mångfaldigandet?

exemplar för enskilt bruk	se under III.1.1. ”Mångfaldigande av verk”	A I 2) a)
exemplar innehållande citat	” ” ” ” ” ”	A I 2) b)
ljudupptagning (fonogram)	” ” ” ” ” ”	A I 2) c) och 4)
film (videoband)	” ” ” ” ” ”	A I 3) och 4)

III.1.5. *Mångfaldigande av fonogram* (huvudregel se s. 27)

De regler som anges under III.1.1. "Mångfaldigande av verk" A.1.2)a)—c) för offentliggjort verk gäller även för fonogram. *Märk* undantaget under 2)c) beträffande direkt eftergörande av fonogram! Regeln under A.1.3) gäller även för korta avsnitt av innehållet i ett fonogram som förekommer såsom led i en dagshändelse. Regeln under A.1.4) gäller för fonogram som Sveriges Radio får använda för utsändning. 46 § URL.

Vad resulterar av mångfaldigandet?

Se under samma rubrik ovan under III.1.4. "Mångfaldigande av utövande konstnärs framförande av verk".

III.1.6. *Mångfaldigande av radio- eller televisionsutsändning* (huvudregel se s. 27 f.)

De regler som anges under III.1.1. "Mångfaldigande av verk" A.1.2)a)—c) för offentliggjort verk gäller även för utsändning. Regeln under A.1.3) gäller även för korta avsnitt av utsändning som kan iakttas som led i en dagshändelse. Regeln under A.1.4) gäller för utsändning som Sveriges Radio får företa. 48 § URL.

Vad resulterar av mångfaldigandet?

Se under samma rubrik ovan under III.1.4. "Mångfaldigande av utövande konstnärs framförande av verk".

III.2. Offentlig visning och offentligt framförande

III.2.1. Offentlig visning

III.2.1.1. Offentlig visning av verk (huvudregel se s. 21 ff.).

A. Vad skall visas?

I. Exemplar av verk i allmänhet

1) exemplar av offentliggjort verk	får visas offentligt i citat, om det sker i överensstämmelse med god sed och endast i den omfattning som betingas av citeringsändamålet. 14 § 1 st. URL. Se närmare nedan under III.5, s. 65 ff.
2) exemplar av kort avsnitt av verk som visas som led i dagshändelse	får inom ramen för återgivning av dagshändelsen visas offentligt genom film eller TV. 21 § URL.

II. Exemplar av litterära och musikaliska verk

3) utgivna exemplar av litterära och musikaliska verk	får visas offentligt. 23 § URL.

III. Exemplar av konstverk

4) exemplar av konstverk	får visas offentligt sedan exemplar därav överlåtits eller utgivits. (Även exemplar som inte omfattats av överlåtelse eller utgivning får visas) 25 § URL. Se dock nedan under III.3, s. 62 f.
5) exemplar av offentliggjort konstverk	får visas offentligt i anslutning till texten i kritisk eller vetenskaplig framställning (oavsett om överlåtelse eller utgivning ägt rum, se 4) närmast ovan).
Undantag: Upphovsmannen har emellertid rätt till ersättning om två eller flera konstverk av samma person återges i populärvetenskaplig framställning. 14 § 2 st. URL.

B. Ändamålet med visningen

visning i allmänhet av litterärt verk	3
” ” ” ” musikaliskt verk	3
” ” ” ” konstverk	4
” av citat	1
” ” dagshändelse	2
” i samband med kritisk framställning	5
” ” ” ” vetenskaplig framställning	5
” ” ” ” populärvetenskaplig framställning	5

III.2.1.2. Offentlig visning av fotografisk bild (huvudregel se s. 28)

Visning av fotografisk bild är alltid visning av exemplar, oavsett om visningen sker medelst projektor, i TV-utsändning eller via film. Live-TV-bild (direktut-sändnings bild i TV) är inte fotografisk bild i lagens mening förrän den fixerats på något sätt. Videobands bild jämföras med bild på film.

A. Vad skall visas?

1) exemplar av fotografisk bild	a) får inom ramen för återgivning av dagshändelse visas offentligt genom film eller TV. 8 § FotoL.
b) får fritt visas i rättsvårdens och den allmänna säkerhetens intresse. 12 § FotoL.
2) överlätet eller utgivet exemplar av fotografisk bild	får utställas offentligt. 10 § 1 st. FotoL.
3) exemplar av offentliggjord fotografisk bild	a) får visas offentligt i anslutning till texten i kritisk eller vetenskaplig framställning. Om framställningen är populärvetenskaplig skall emellertid ersättning utges. 7 § 1 st. FotoL. Se närmare nedan under III.5, s. 65 ff.
b) får mot ersättning visas i TV av Sveriges Radio om fotografen inte meddelat förbud mot visning eller det eljest finns särskild anledning anta att han motsätter sig visningen.
Undantag: Regeln gäller inte film. 9 § FotoL.
c) får visas offentligt i samband med undervisning.
Undantag: Regeln gäller inte film. 10 § 2 st. FotoL.
d) får visas offentligt om det sker avgiftsfritt och utan förvärvssyfte.
Undantag: Regeln gäller inte film. 10 § 2 st. FotoL.
e) får visas offentligt i folkbildningsverksamhet, för välgörande ändamål eller i annat allmännyttigt syfte.
Undantag: Regeln gäller inte film. 10 § 2 st. FotoL.

B. Ändamålet med visningen

visning i samband med kritisk framställning	3 a
„ „ „ „ vetenskaplig framställning	3 a
„ „ „ „ populärvetenskaplig framställning	3 a
„ „ „ „ undervisning	3 c
„ avgiftsfritt och utan förvärvssyfte	3 d
„ i folkbildningsverksamhet	3 e
„ för välgörande ändamål	3 e
„ i allmännyttigt syfte	3 e
„ i rättsvårdens intresse	1 b
„ i allmänna säkerhetens intresse	1 b

visning av dagshändelse	1 a
„ i TV-utsändning från Sveriges Radio	3 b
utställning	2

III.2.2. Offentligt framförande (huvudregel se s. 21 ff.)

III.2.2.1. Offentligt framförande av verk

A. Vad skall framföras?

I. Verk i allmänhet

1) offentliggjort verk	a) ur offentliggjort verk får citat framföras offentligt om citeringen sker i överensstämmelse med god sed och endast i den omfattning som betingas av citeringsändamålet. 14 § 1 st. URL. Se närmare nedan under III.5, s. 65 ff. b) Ljudupptagning som framställts för tillfälligt bruk inom undervisningsverksamhet får utnyttjas för offentligt framförande av där upptaget offentliggjort verk, om framförandet sker inom undervisningsverksamhet. 17 § URL. Se närmare nedan under III.4, s. 63 ff.
2) utgivet verk	<p>a) får framföras offentligt vid undervisning eller gudstjänst. 20 § 1 st. URL.</p> <p>b) får framföras offentligt vid tillfälle där framförande av sådana verk inte är det huvudsakliga samt tillträdet är avgiftsfritt och anordnandet sker utan förvärvssyfte. 20 § 2 st. URL.
Undantag: Detta gäller ej sceniska verk och filmverk (om begreppen se s. 13.). 20 § 3 st. URL.   c) får framföras offentligt i folkbildningsverksamhet, för välgörande ändamål eller i annat allmännyttigt syfte, om den som framför verket eller, vid framförande i samverkan, alla de som medverkar gör det utan ersättning. 20 § 2 st. URL.
Undantag: Se närmast ovan under b).</p>
3) korta avsnitt av verk som framförs eller visas som led i dagshändelse	får inom ramen för återgivning av dagshändelsen framföras genom radio, TV och film. 21 § URL.
-

Beträffande "vad som (muntligen eller skriftligen) anförs inför myndighet eller i statlig eller kommunal representation eller vid offentlig överläggning om allmänna angelägenheter" se ovan s. 44 ff.

II. Speciella typer av verk

4) utgivet litterärt verk	Om Sveriges Radio på grund av avtal med organisation som företräder ett flertal upphovsmän på området får ut-sända litterära verk får företaget också sända utgivet sådant verk av upphovsman som inte företräds av organi-sationen. Upphovsmannen har rätt till ersättning.
Undantag: Sceniska verk omfattas ej av regeln.
Om upphovsmannen meddelar förbud mot utsändningen skall detta respekteras. 22 § 2 st. URL.
5) utgivet musikaliskt verk	Den under 4) angivna regeln gäller på motsvarande sätt för utgivet musikaliskt verk.
6) utgiven tonsatt mindre dikt	får framföras offentligt som text till det musikaliska verket. Förbud som utsatts vid utgivandet måste dock respekteras. Upphovsmannen har rätt till ersättning. 19 § 1 st. URL.
7) utgiven del av tonsatt dikt	Samma regler gäller som under 6) ovan.

B. Ändamålet med framförandet

akademiska högtidligheter etc.	2 b
allmännyttigt syfte	2 c
citering av verk	1 a
folkbildning	2 c
gudstjänst	2 a
text till musikaliskt verk	6, 7
undervisning	1 b, 2 a
utsändning i radio eller TV	4, 5
välgörande ändamål	2 c
återgivning av dagshändelse	3

III.2.2.2. Offentligt framförande av utövande konstnärs framförande av verk genom direkt överföring eller utsändning i radio eller TV (huvudregel se s. 26 f.)

De regler som anges under III.2.2.1. "Offentligt framförande av verk" A. I. 1)—3) för verk gäller även för direkt överföring och utsändning av utövande konstnärs framförande av verk.

III.2.2.3. Radio- eller televisionsutsändning med utnyttjande av fonogram (som ej är ljudfilm) (huvudregel se s. 27)

De regler som anges under III.2.2.1. "Offentligt framförande av verk" A. I. 1)a), 2) och 3) för verk gäller även utsändning med utnyttjande av fonogram. Den under samma rubrik A. I. 1)b) upptagna regeln gäller inte för ett fonogram som framställts för tillfälligt bruk inom undervisning. Ett sådant fonogram får alltså inte ens inom undervisning begagnas för utsändning utan att framställaren och ev. utövande konstnärer får ersättning för utnyttjandet.

III.2.2.4. Återutsändning av radio- eller televisionsutsändning samt återgivning av televisionsutsändning för allmänheten i biograf eller därmed jämförlig lokal (huvudregel se s. 27 f.)

De regler som anges under III.2.2.1. "Offentligt framförande av verk" A. I. 1)—3) för verk gäller även för rubricerat utnyttjande av utsändning.

III.3. Särskilt om frihet att framställa enstaka exemplar för enskilt bruk och om frihet att visa och framföra vad som innefattats i sådant exemplar. 11 § URL (och — med hänvisning till 11 § 1 st. URL — 45, 46, 48 och 49 §§ URL) samt 5 § FotoL

Framställning av exemplar får ske fritt om den

- 1) sker för *enskilt bruk*
- 2) avser *enstaka exemplar*
- 3) utförs av den person vars enskilda bruk framställningen skall tillgodose eller på *denne enskildes initiativ*. (*Undantag* härifrån i 11 § 2 st. URL har nämnts ovan s. 49 under A.I.2)a) och kommer inte ytterligare att beröras.)
- 4) utgör mångfaldigande av *offentliggjort* verk, framförande av verk, fonogram, utsändning eller något som omfattas av katalogskyddet. Fotografisk bild behöver inte vara offentliggjord för att få mångfaldigas enligt ovan. Närmare om vad som är "offentliggjort" se ovan s. 24.

Till 1) Enskilt bruk åsyftas om framställningen sker

- a) för helt eget, personligt bruk; eller
- b) för den närmaste familje- eller vänskretsen; eller
- c) för användning i direkt anslutning till framställarens egen verksamhet i en mindre, sluten krets av personer till vilka framställaren står i ett personligt förhållande, t.ex. såsom deras lärare eller kollega.

Syftet att använda exemplar i anslutning till den egna verksamheten kan vara t.ex. att underlätta eller effektivisera egen undervisning eller forskning. Ibland kan naturligtvis en person som nås av exemplar tillhöra både kategori b) och c).

Det är den enskildes intresse av att framställa exemplar för *sitt eget bruk* som lagen tillgodoser med kategorierna a)—c). Det är emellertid betydelselöst om framställningen sker i yrkesutövning eller för fritidsändamål. När framställningen såsom enskilt bruk får ske också för andra än framställaren personligen (b)—c), ligger det därför vikt uppå att personerna skall vara sådana till vilka framställaren verkligen står i ett *personligt förhållande*.

Till 2) Enstaka är exemplar endast om de ryms inom det antal som behövs för ett *enskilt bruk* enligt 1). Härav följer att något bestämt antal för alla fall inte kan anges.

Några tiotal exemplar eller vad som behövs för en *lektionsgrupp* eller motsvarande har sagts vara *maximum*. I flera fall är det inte tillåtet att framställa så många exemplar. Det är osäkert var gränsen går i enskilda fall. En seminariegrupp, ett forskarlag, en grupp assistenter eller andra, vilka som lärare skall leda parallella undervisningsavsnitt (seminarier etc.) under framställarens överinseende kan rymmas inom maximum. Om gruppen är så stor att deltagarantalet överskrider antingen antalet "några tiotal" eller det antal personer till vilket framställaren kan sägas stå i ett personligt förhållande kräver framställningen tillstånd. Även färre deltagare än "några tiotal" kan dock tänkas motivera tillståndskrav i somliga fall. Begränsningen är betydligt snävare än vad många på undervisningsområdet förefaller vara medvetna om. I inledningen till denna skrift har förutskickats att friheten att mångfaldiga för universitets- och högskolesektorn kan komma att åtminstone delvis regleras genom avtal. I avvaktan härpå måste nu omtalade begränsningar noga iakttas.

Till 3) Initiativet till framställningen måste komma från den för vars enskilda bruk exemplaren framställts, men han behöver inte själv framställa dem. Framställningen får ske genom vem som helst. Detta innebär att en lärare får uppdra åt en läromedelscentral att framställa t.ex. diabilder (stor- eller smådias), ljudband eller videoband eller åt institutionspersonal att framställa stencilavdrag, elstenciler, fotokopior eller liknande, om bara syftet med framställningen och antalet exemplar är förenliga med vad som angivits ovan under 1) och 2). Däremot får inte läromedelscentralen eller institutionen på eget initiativ framställa eller utbjuda framställda exemplar såsom för enskilt bruk ens till dem som skulle kunna utnyttja exemplaren inom enskilt bruk och i ett antal som är tillåtet för enskilt bruk.

Om flera personer inom en institution, ett forskarlag etc. eller några studenter behöver exemplar för

sitt enskilda bruk kan de gå samman om en beställning hos den som kan framställa exemplaren, genom att någon utses att företräda de övriga i kretsen. Den enskilde får emellertid inte i syfte att förse en motsvarande krets med exemplar göra en egen beställning, om den går utöver vad som vore tillåtet enligt 1) och 2) ovan.

Bestämningarna 1)—4) och vad som preciserats i anslutning till bestämningarna 1)—3) kompletteras med följande viktiga regel: **Vad som framställts för enskilt bruk får inte användas för andra ändamål.** Denna regel har betydelsefulla konsekvenser för utbildningsområdet. (Om ljudupptagningar för undervisningsändamål, se dock nedan under III.4, s. 63 ff.)

Om spridning av exemplar som framställts för enskilt bruk, se nedan s. 73 ff.

Om visning och framförande med användning av exemplar som framställts lovligen för enskilt bruk gäller att sådant får ske i de kretsar som omtalats ovan under 1)b)—c). Det sker nämligen i så fall inte offentligt. Endast offentlig visning och offentligt framförande ryms inom upphovsrätten (2 § URL). Eftersom en visning eller ett framförande utan att vara offentligt kan äga rum också inför andra personkretsar än dem som omtalats ovan under 1)a)—c), framträder här en ytterligare sektor för fri visning eller fritt framförande. Detta kan uttryckas så att först *offentlig visning och offentligt framförande* är utesluttat från den fria sektorn av enskilt bruk. Visning av en för enskilt bruk framställd diakopia för en krets studenter, som är sådan att den inte ryms inom den under 1)c) angivna bestämmelsen är följaktligen tillåten, om den inte samtidigt sker offentligt. Detsamma gäller uppläsning för en sådan krets av textinnehållet i en fotokopia, som framställts för enskilt bruk.

Regeln att utgivna verk får framföras offentligt vid undervisning (20 § URL) står tillbaka för den regel som nu nämnts. Detsamma gäller regeln att exemplar av konstverk får visas offentligt sedan exemplar därav överlåtits eller utgivits (25 § URL). För att uppläsningen eller visningen skall få ske fritt måste ett

annat exemplar användas än det som framställts med stöd av regeln om enskilt bruk. Vad gäller uppspelning av fonogram kan emellertid 17 § URL i vissa fall ge en frihet att framföra fonograminnehåll i undervisning som inte medges av regeln om enskilt bruk; se härom nedan s. 64.

Om arkivering av exemplar som framställts för enskilt bruk, se nedan s. 77 f.

III.4. Särskilt om frihet att göra ljudupptagning för undervisningsändamål samt om offentligt framförande med användning av ljudupptagning som framställts för sådant ändamål. 17 § URL (och — med hänvisning till 17 § URL — 45, 46 och 48 §§ URL)

Den frihet som 17 § URL ger utvidgar för just ljudupptagningar, dvs. fonogram av alla slag, den frihet som följer redan av reglerna om enskilt bruk (11 §) så att även *viss framställning för offentligt framförande* blir fri. Vidare gäller för dessa fonogram att ett krav som uppställs för frihet att framställa exemplar för enskilt bruk — att framställningen skall ske på initiativ av den för vars bruk exemplaren framställs — bortfaller.

Friheten är emellertid avgränsad i flera hänseenden:

1) Den förutsätter att fonogrammet *framställs och används*

- a) inom *undervisningsverksamhet*, t.ex. av en enskild lärare, en institution, en läromedelscentral, en studiecirkelverksamhet (kursverksamhet) eller annat organ inom det allmänna eller enskilda undervisningsväsendet, fattat i vid mening. Friheten gäller inte för Sveriges Radio eller TRU-kommittén. Deras verksamhet är typiskt sett inte inriktad på undervisning utan är i allmänna mening inriktad på utbildning. Till undervisningsverksamhet hör heller inte självstudier. Fonogram för självstudier får alltså inte fritt utbudas till studenterna från en institution eller läromedelscentral. För användning inom undervisningsverksamhet får emellertid läromedelscentralen på eget initiativ

(utan beställning eller liknande) framställa fonogram för att förse lärare med dem. Fonogram som framställs inom en läroanstalt, av en viss lärare etc. får användas av en annan inom undervisningsverksamhet.

- b) *för tillfälligt bruk*. Stor oklarhet råder om hur lång tid ett exemplar får användas om det framställts jämlikt 17 § URL. Visst stöd finns för att påstå att en yttersta tidsgräns går tre år efter framställningen. För somliga exemplar skulle då kortare tid gälla. Ingen säker regel kan emellertid uppställas. Följande kan ge viss ledning: Om avsikten med upptagningen är att utnyttja den så länge som dess innehåll sakligt sett kan tänkas tjäna undervisningen i ett visst ämne, är det inte fråga om tillfälligt bruk utan om permanent bruk. Är avsikten mer kortsiktig anger treårsgränsen säkerligen maximum.
- 2) Friheten gäller endast om vad som upptas är ett *offentliggjort* verk, framförande av verk eller fonogram. Ljud som utsänts i radio—TV är offentliggjort. Närmare om vad som är offentliggjort, se ovan s. 24.
- 3) Grammofonskivor, ljudband och liknande som framställts i förvärvssyfte får inte användas för direkt eftergörande. Detta gäller oaktat om skivorna eller banden framställts för undervisningsändamål, t.ex. skivor eller band för språkundervisning, vilka säljs till allmänheten. Det ljud som förekommer i en radio- eller TV-utsändning får alltid spelas in, om de under 1)—2) nämnda förutsättningarna är för handen. Däremot anses det inte tillåtet att direkt eftergöra skivor och band som Sveriges Radio självt sprider.
- 4) Exemplar som framställts för enskilt bruk jämlikt 11 § URL får inte användas enligt 17 § eller göras till underlag för framställning av fonogram för användning inom undervisningsverksamhet, om de inte, *när de gjordes*, uppfyllde de krav som ställs i 17 § URL. Vad som framställts utanför undervisningsverksamhet av en person kan alltså inte användas fritt, vare sig i original eller för en

kopia, som skall brukas inom undervisningsverksamhet.

Frihet att utnyttja ett verk enligt 17 § ger också frihet att utnyttja verket i ett visst framförande.

Skådespelares, sångares, uppläsares etc. rätt är inskränkt i samma mån som upphovsmännens.

III.5. Särskilt om frihet att göra citat och liknande i exemplar samt i offentlig visning och offentligt framförande. 14 § URL (och — med hänvisning till 14 § URL — 45–49 §§ URL) samt 7 § FotoL

Med citat avses i regel att ett ställe från ett alster "lånas" för återgivning i ett annat. Lagen skiljer mellan å ena sidan sådan återgivning som ibland kallas *bildcitat* och å andra sidan *övriga citat*.

- 1) *Bildcitat* avser främst konstverk och fotografiska bilder. Bildcitat omtalas i 14 § 2 st. URL resp. i 7 § FotoL. Sådana bilder som är litterära verk, dvs. kartor, teckningar m.m. av huvudsakligen beskrivande karaktär (se därom ovan s. 12), får utnyttjas enligt regeln för övriga citat och inte enligt bildcitatregeln. Delar av företeelser som omfattas av katalogskyddet i 49 § URL kan falla under regeln om bildcitat, andra delar under regeln om övriga citat.
- 2) *Övriga citat* av upphovsrättsligt skyddade verk omtalas i 14 § 1 st. URL. Vad där sägs gäller emellertid också citat av framförande av verk (45 §), fonogram (46 och 47 §§) och utsändning (48 §).

En gemensam förutsättning för all frihet att göra citat är att det som återges är *offentliggjort* (se om begreppet ovan s. 24).

Till 1) Bildcitat

Återgivning i form av bildcitat får ske fritt endast i anslutning till texten i kritisk eller vetenskaplig framställning. Till vetenskaplig framställning hör även populärvetenskaplig.

Texten kan framföras muntligt, såsom i föreläsningsform, eller skriftligt, som t.ex. texten i en veten-

skaplig artikel eller text som skrivits på en stordia. En rent refererande framställning är inte kritisk eller vetenskaplig i lagens mening. Det enda som krävs är dock att syftet är att lämna ett i sig kritiskt eller vetenskapligt bidrag. Dess "värde" är utan betydelse.

Konstverk får inte bara återges fritt i framställningar på konstens område, såsom i konstvetenskap, utan också på t.ex. sådant sätt att porträtt eller situationsbilder visas i en historisk framställning, dias av landskapsmålningar i en naturgeografisk eller bilder av byggnadsverk i en framställning om stadsbyggnad.

Det är viktigt att observera att det är framställningen i vilken bildcitaten infogas som skall vara det huvudsakliga och att *bilden skall belysa framställningen*. Som tumregel gäller att *tyngdpunkten i framställningen får aldrig glida över på de återgivna bilderna*.

Bilderna från en film (videoband etc.) får utnyttjas enligt reglerna för bildcitaten vad gäller de enskilda bilderna, t.ex. för ett bildband som en lärare — utanför enskilt bruk enligt 11 § 1 st. URL — vill använda i undervisning av kritisk eller vetenskaplig karaktär. De enskilda bilderna ur filmen omfattas nämligen av fötorätt. Utnyttjande av en del av en film som upphovsrättsligt skyddas som filmverk faller emellertid under regeln för "övriga citat" i 14 § 1 st. URL.

Bildcitaten i en populärvetenskaplig framställning får ske utan tillstånd endast om ersättning utges till den som har ensamrätten till det som återges. Ett enskilda konstverk per upphovsman får dock återges utan att det berättigar till ersättning. Motsvarande gäller del av katalog etc., som omfattas av katalogskyddet och varur det som återges är konstverk.

Observera att offentliggjord fotografisk bild alltid får intas utan tillstånd — men mot ersättning till fotografen — i arbete, som skall användas i undervisning, t.ex. en lärobok eller ett kompendium, om det sker "i anslutning till texten", dvs. om fotot tjänar till att förklara texten eller till att ytterligare belysa vad där sägs (7 § 2 st. FotoL). Om en fotografisk bild "läggs in" med lärarens egen text på en diabild

för undervisning är i regel endast den allmänna regeln om bildcitat tillämplig, eftersom diabiliden normalt inte utgör "arbete" i lagens mening.

Till 2) Övriga citat

Dessa citat får företas bara i överensstämmelse med god sed och i den omfattning som betingas av ändamålet med att citatet görs. Citering får ske i framställningar av alla slag: muntliga, skriftliga, i filmform, på stordia etc. Framställningssätten får blandas, så att t.ex. en kort scen ur en film visas under en föreläsning.

Fria citat är i första hand sådana som tas in i ett arbete, en föreläsning etc. för att vara ett hjälpmedel för framställningen där. Det skall alltså finnas en relation mellan det citerade och den analys, beskrivning etc. som framställningen rymmer. Det citerade kan där vara föremål för utläggning eller kritik eller tjäna till att understryka ett eget ställningstagande. Citatet kan emellertid också tjäna ett mer estetiskt syfte (såsom t.ex. devis, motto eller liknande).

Det är inte tillåtet att såsom fri citering endast ställa samman valda stycken till en "citatsamling", t.ex. i form av en samling av utdrag ur brev för litteraturvetenskaplig analys eller av utdrag ur kända intervjuer av politiker för samhällsvetenskaplig analys i diskussioner vid undervisningstillfällen (jfr dock nedan s. 68 f.). För att en samling utdrag ur andras alster skall bli tillåten krävs en egen sammanbindande framställning. Citaten skall behövas för den, t.ex. till stöd för eller till belysning av den argumentation eller diskussion som där förekommer.

Hur mycket som får tas som citat beror främst av det sammanhang där citatet sätts in. I vetenskapliga framställningar kan det vara tillåtet att citera mer än eljest. Allmänt kan sägas att ju mer fristående ett citat ter sig desto mindre måste det göras. Att såsom citat fritt använda en hel dikt eller diktanalys, ett helt musikstycke etc. låter sig göra endast i särskilda fall. Det får då vara fråga om korta verk och i regel endast för användning i vetenskapliga eller kritiska framställningar. Citat ur filmverk får endast avse någon enstaka, kort scen.

Den som behöver använda innehållet i en text men som är osäker om det får ske såsom citat eller vet att det inte går för sig kan i många fall fritt använda textinnehållet genom att *referera* det. Se närmare härom ovan s. 16 f. och 25.

Vid all citering skall i görligaste mån *källan anges*. Det som används som citat får *inte ändras* i vidare mån än som är tekniskt och sakligt oundgängligt vid det använda citeringsförfarandet (26 § URL). Citat som tas så att de missleder om karaktären hos det citerade kan kränka ideell rätt enligt URL eller FotoL.

III.6. Särskilt om frihet att återge verk och foton i samlingsverk till bruk vid undervisning. 16 § URL samt 7 § 2 st. FotoL

Med "samlingsverk" avses antologier och liknande skrifter i vilka resultatet av sammanställning och redigering självt utgör verk i upphovsrättslig mening. Framställningsformen behöver alls inte vara pretentiös. Ett stencilerat häfte för kursundervisning kan vara samlingsverk. Det som samlas kan vara såväl texter som bilder.

För att ett verk skall få återges fritt i samlingsverk till bruk vid undervisning gäller för *alla verk* följande tre förutsättningar:

- 1) Sammanställningen skall avse verk av ett större antal upphovsmän. Innebörden av "större antal" är dock osäker.
- 2) Verk som tillkommit för att användas i undervisning får inte tas med. Diskussions-, prov- och arbetsuppgifter för undervisning får alltså inte fritt föras samman, liksom inte heller bildmaterial för sådan användning.
- 3) Upphovsmännen till de sammanställda verken skall ha ersättning.

Om *litterära eller musikaliska verk* återges får det endast vara fråga om mindre delar av dem, om de inte är av ringa omfång. De måste ha varit *utgivna* i fem hela kalenderår.

Om *konstverk* återges får de visserligen alltid åter-

ges i sin helhet, men återgivningen måste ske i anslutning till text i samlingsverket, så att konstverket belyser textinnehållet. Tyngdpunkten i framställningen får inte ligga på bilderna. Dessa måste ha varit *offentliggjorda* i fem hela kalenderår.

Om *fotografier* återges i ett samlingsverk gäller vad som anförts ovan s. 66 f. beträffande återgivning av sådana i arbeten för undervisningsbruk (7 § 2 st. FotoL).

III.7. Särskilt om biblioteks och arkivs framställning av fotografi (fotokopia) av verk och av fotografiska bilder för sin verksamhet. 12 § URL, 6 § FotoL och 1–7 §§ TBURL

De närmare reglerna om friheten för vissa bibliotek och arkiv (här för enkelhets skull kallade biblioteken) att för sin verksamhet framställa fotokopior framgår av TBURL. Vilka bibliotek som avses anges i 1 § TBURL. De flesta reglerna rör bibliotekens s.a.s. interna verksamhet, såsom t.ex. kopiering för att komplettera exemplar med felande sidor eller för att fullständiga tidskriftsserier etc. eller bokbestånd med utgångna nummer eller verk (4–5 §§ TBURL). Sådana regler skall inte presenteras här. Inte heller reglerna om kopiering för utlåning (2 § TBURL) skall beröras.

Fotokopior får emellertid i viss utsträckning framställas fritt av biblioteken för utdelning utan att exemplaren behöver återställas. Den service som biblioteken härvidlag ger studenter, lärare och forskare m.fl. vilar på 3 § TBURL och har stor omfattning för universitetens och högskolornas del. Biblioteken bestämmer själva i vad mån de önskar stå till tjänst med fotokopiering. Ett alternativ är att ställa kopieringsapparat, t.ex. myntautomater, till förfogande för besökarnas kopiering för enskilt bruk med stöd av 11 § URL och 5 § FotoL. Bibliotek som själva fotograferar får göra det för *forsknings- och studieändamål*. Inte bara enskilda personer utan även vetenskapliga institutioner (som ju inte får framställa exemplar för enskilt bruk) kan rekvirera fotokopior

för dessa ändamål. Mottagarna får inte använda exemplaren för andra ändamål och inte utom ramen för "enskilt bruk" enligt 11 § URL och 5 § FotoL. Bara enskilda artiklar i samlingsverk, tidningar och tidskrifter och korta avsnitt ur andra utgivna verk får kopieras. Endast en kopia av varje artikel eller avsnitt får lämnas ut till varje beställare.

IV. Frihet att sprida exemplar

Med spridning avses varje form av gåva, försäljning, uthyrning, utlåning, pantsättning etc., varigenom ett exemplar tillförs någon. Utdelning av stencilerade exemplar av dikter i en seminariegrupp är alltså spridning av exemplaren.

Upphovsrätten ger bara skydd mot somlig spridning av exemplar. Spridning av exemplar vilka inte fått framställas (olovliga exemplar) kan föranleda påföljd enligt URL. Lovligen spridda exemplar av litterära och musikaliska verk samt konstverk får alltid behållas av mottagarna. Deras frihet att själva — annat än för sitt eget, helt personliga bruk — använda exemplaren preciseras nedan.

Av de rättsområden som behandlas i denna skrift är det endast upphovsrätten som ger ensamrätt att sprida exemplar. Foton, grammofonskivor, kataloger, etc. som inte är upphovsrättsligt skyddade får alltså spridas fritt. Bildband kan genom sammanställningen av bilder ibland utgöra litterära verk i URL:s mening (de är beskrivande framställningar) och vara underkastade dessa verks upphovsmäns spridningsrätt.

I de fall då upphovsmannen har ensamrätt till spridning innebär ensamrätten, såsom tidigare nämnts (s. 21 och 23 f.), att *spridning till allmänheten* av exemplar av verk förutsätter samtycke av upphovsmannen. Med spridning till allmänheten avses att exemplar sprids *utanför den närmaste familje- eller vänskretsen*.

Från huvudregeln om upphovsmannens samtycke finns mycket vittgående *undantag* grundade på 23, 25, 11 och 17 §§ URL.

- 1) Följande slags exemplar får fritt spridas vidare:
 - a) lovligen utgivna exemplar av litterära och musikaliska verk (obs! ej filmverk, vare sig i form av "öppen" film eller videoband eller i form av kassett eller bildskiva för visning i TV-mottagare); 23 § URL. Uthyrning av noter till musi-

kaliskt verk kräver dock upphovsmannens samtycke.

- b) överlåtna exemplar av konstverk; 25 § URL.
- c) lovligen utgivna exemplar av konstverk; 25 § URL.

Om utgivning se s. 24.

Med överlåtelse avses äganderättsövergång, t.ex. genom köp eller gåva, men inte övergång grundad på arv, testamente eller giftorätt. Överlåtelse av ett exemplar av ett konstverk innefattar inte överlåtelse av någon upphovsrätt till verket (27 § 2 st. URL). Exemplaret får dock enligt 25 § URL fritt spridas vidare, även om upphovsmannen först har överlåtit det till en nära släkting eller en god vän.

Utlåning av kurslitteratur får enligt dessa regler normalt ske fritt från t.ex. institutioners bibliotek. Sammanställningar i pärmar av sidor eller delar av sidor ur utgivna exemplar av tidskrifter etc., såsom t.ex. klippsamlingar, får alltså fritt lånas ut. (Samlingen kan dock vara ordnad så att den utgör ett samlingsverk; i så fall kan upphovsrätt ev. resa hinder mot fri utlåning om verket inte är lovligen utgivet; jfr ovan s. 68.) Även utlåning mot avgift (uthyrning) är i regel fri. Den som köpt ett exemplar av ett utgivet litterärt eller musikaliskt verk får överlåta det vidare, t.ex. till kurskamrater eller antikvariat.

Vad som nu nämnts om frihet att sprida exemplar av verk gäller också spridning av delar av verk, t.ex. något kapitel ur ett samlingsverk. Förutsättning är bara att det exemplar ur vilket kapitlet tas är lovligen utgivet. En bok får alltså "slaktas", t.ex. så att ett visst kapitel ur den häftas för sig och utlånas till studenter. Häftet skall förseas med uppgift om författarens namn och verkets titel (3 och 26 §§ URL).

För biblioteksutlåning får svenska författare s.k. biblioteksersättning ur statsmedel genom författarfonden. Reglerna förbigås här.

- 2) Även om exemplaret inte är sådant som avses under 1) kan det dock få spridas vidare utan samtycke också utanför den närmaste familje- och vänkretsen i vissa fall av:
 - a) enskilt bruk
 - b) undervisningsverksamhet.

Till a) För enskilt bruk får spridas sådant enstaka exemplar av verk som enligt 11 § URL fått framställas fritt för enskilt bruk. Se närmare ovan under III.3, s. 62.

Friheten att sprida för enskilt bruk avser alla slags exemplar som framställts lovligen för enskilt bruk, såsom föreläsningssanteckningar, stenciler (el- och andra), fotokopior, fotografier, filmer, ljud-, bild- och videoband, modeller etc. För att spridning för enskilt bruk skall vara tillåten krävs att det exemplar som sprids skall ha framställts som (ett av) enstaka exemplar och för enskilt bruk.

I anslutning till den bestämning av enskilt bruk som givits ovan s. 60 anses exemplar vara spridda för enskilt bruk när spridningen skett inom den närmaste familje- och vänskretsen och när de spritts i direkt anslutning till framställarens egen verksamhet (t.ex. för att underlätta eller för att effektivera egen undervisning eller forskning), om spridningen nått endast till en mindre, sluten krets av personer till vilka framställaren stått i ett personligt förhållande, t.ex. såsom deras lärare eller kollega.

Antalet exemplar som får användas för spridning för enskilt bruk motsvarar det antal som får framställas för ändamålet. Vad som får framställas för enskilt bruk får nämligen även utnyttjas för enskilt bruk. Se om antalet ovan s. 61.

Redan spridning för annat ändamål än enskilt bruk är förbjuden, alltså inte bara spridning till allmänheten. Det krävs att den som ger spridning åt exemplar är samma person som den för vars enskilda (personliga) bruk exemplaret framställts. En lärare får således visserligen uppdra åt någon annan, t.ex. bland institutionspersonalen att dela ut undervisningsmaterial som han ställt i ordning för sin personliga undervisning som enskilt bruk (se s. 61 f.). Exemplaren får emellertid inte delas ut hur som helst inom institutionen eller därifrån. De får endast delas ut till dem som verkligen deltar i undervisningsgruppen. Läraren är skyldig att kontrollera att den som delar ut materialet iakttar begränsningen.

Om någon i ett forskarlag inom en institution framställt ett exemplar av ett verk för enskilt bruk får han sprida detta exemplar bland sina medforskare.

Det blir emellertid inte längre fråga om spridning för enskilt bruk, om exemplaret senare hålls tillgängligt för studenter eller institutionspersonal i allmänhet. Med samma begränsning får en student som vid ett undervisningstillfälle nedtecknat, bandat, ritat av eller fotograferat ett offentliggjort verk eller ett foto sprida exemplaret eller det antal exemplar som han får framställa för enskilt bruk till en mindre krets av studiekamrater.

Den som är osäker om han får sprida de exemplar som erfordras för ett visst ändamål bör begära upphovsmannens samtycke. En möjlighet är också att pröva en annan metod att förmedla det material som exemplaren återger. Om detta finns tryckt i utgivna exemplar kan trycksidorna t.ex. visas fritt i episkop, dvs. en projektor i vilken det utgivna exemplaret direkt läggs till grund för den projekterade bilden (se ovan under III.2.1.1.A.II.3, s. 55). Framställning av dias, bildband etc. för visning för allmänheten av samma sidor kan kräva tillstånd (se s. 28).

Den som innehar ett exemplar som en annan person framställt för sitt enskilda bruk får inte sprida exemplaret till någon annan. Han får heller inte använda exemplaret för framställning av ett nytt exemplar för enskilt bruk som i sin tur kan få spridas för enskilt bruk. Om en forskare lämnar en för enskilt bruk framställd fotokopia till en medarbetare får denne alltså varken ge kopian vidare till en student som sysslar med en seminarieuppsats under hans ledning eller använda fotokopian till underlag för framställning av ett exemplar för studenten.

Om exemplar som framställts för enskilt bruk först spritts till en grupp personer och sedan återlämnats av dem kan exemplaren få användas på nytt av framställaren för enskilt bruk. Exemplar som använts i undervisning för en mindre grupp studenter kan alltså, sedan de återlämnats, användas för en annan grupp. Omfattningen av friheten att förfoga på detta sätt är emellertid oklar. Säker på sin frihet att använda exemplar på sätt som nu nämnts är endast den lärare som totalt inte sprider exemplaren till fler än en mindre och sluten krets av studenter. Det torde vara tillåtet för en lärare att såsom enskilt bruk förse t.ex. samtliga inledare av sammanträden

inom ett antal parallella seminarier, som han håller med en årskurs, med exemplar av samma arbetsmaterial till sina seminariepromemorior eller uppsatser. Om det blir aktuellt att använda materialet för ytterligare en årskurs bör upphovsmannens samtycke inhämtas. Att successivt förse samtliga deltagare i flera seminarier med exemplar torde falla utanför det tillåtna, om inte det totala antalet deltagare är mycket litet.

Det är lämpligt att lärare gör påskrift på exemplar som delas ut i undervisning att exemplaren är lärarens egendom, att de inte får kopieras och (eventuellt) att de skall återlämnas. Om exemplaren skall återlämnas bör direktiv ges om när det skall ske. En stämpeltext för användning i sammanhanget kan ha följande lydelse:

Exemplaret tillhör och är framställt för enskilt bruk jämlikt 11 § upphovsrättslagen. Det skall återlämnas senast

Textens innebörd bör förklaras för mottagarna.

Till b) Inom undervisningsverksamhet får spridas sådant exemplar av offentliggjort verk som enligt 17 § URL genom ljudupptagning (fonogram) framställts för tillfälligt bruk inom undervisningsverksamhet. Förutsättning är dock att exemplaret inte är resultat av direkt eftergörande av ett fonogram som framställts i förvärvssyfte. Se närmare ovan under III.4, s. 64. Regeln i 17 § möjliggör omfattande spridning av fonogram, t.ex. i form av utlåning från läromedelscentraler, institutioner etc. Även enskilda lärare kan utnyttja denna frihet. Den kan i vissa hänseenden sammanfalla med deras frihet att sprida exemplar för enskilt bruk.

Friheten att sprida fonogrammen är inskränkt i viktiga hänseenden. Spridning får ske endast inom undervisningsverksamhet och så länge det är fråga om tillfälligt bruk.

Om "undervisningsverksamhet" se ovan s. 63 f.

Om "tillfälligt bruk" se ovan s. 64.

För att motverka obehörig spridning, t.ex. sedan tiden för tillfälligt bruk utgått, bör banden märkas, se nedan s. 78.

Fonogrammet får emellertid spridas hur som helst, under förutsättning att spridningen endast sker inom undervisningsverksamhet. Ett universitet kan genom sin läromedelscentral betjäna ett annat universitet såväl som skolor och enskilda lärare med fonogram. Men läromedelscentralen måste kontrollera hur banden utnyttjas. Antalet spridningstillfällen eller uppspelningar är emellertid inte avgörande för vad som är tillfälligt bruk utan den tid under vilken banden används eller ligger i förvar för användning (se därom ovan s. 64).

Den som erhållit ett fonogram som framställts inom undervisningsverksamhet får inte sprida det vidare för t.ex. enskilt bruk i annat sammanhang eller på grund av att det rymmer ett utgivet verk. Fonogrammet får bara spridas vidare för användning inom undervisning. Även annan än framställaren får emellertid ombesörja denna vidarespridning, om vidarespridningen sker inom ramen för det ursprungligen tillåtna, tillfälliga bruket av exemplaret.

V. Arkivering

Med arkivering avses här varje bevarande och förvaring av framställda exemplar.

Om överföring av verk eller foto till annat exemplar för att underlätta arkivering, se ovan s. 69 f.

Utan hinder av rätt enligt URL eller FotoL får exemplar av verk, foton etc. förintas.

Upphovsrätten och övriga här behandlade rättsregler berör främst arkivering av följande tre slags exemplar:

- 1) exemplar som med stöd av 11 § URL eller 5 § FotoL framställts för enskilt bruk (se under III.1.1.A.1.2)a) och III.1.3.A.1)a) samt III.3).
- 2) exemplar av fonogram som med stöd av 17 § URL framställts inom undervisningsverksamhet för tillfälligt bruk (se under III.1.1.A.1.2)c) samt III.4).
- 3) exemplar som Sveriges Radio med stöd av 22 § 1 st. URL eller 11 § FotoL framställt för eget bruk vid egna utsändningar (se under III.1.1.A.1.4 och III.1.3.A.3).

Till 1) En följd av att ett exemplar som framställts för enskilt bruk inte får utnyttjas för annat ändamål är att den som framställt exemplaret ansvarar för att det inte sprids hur som helst. Även utlåning till studium på själva förvaringsplatsen (t.ex. en institutionslokal) kan i beroende av omständigheterna i övrigt utgöra olaga spridning. Exemplaret måste stanna inom den närmaste familje- eller vänkretsen eller inom en mindre sluten krets, t.ex. en sådan som några seminariedeltagare kan utgöra (se närmare om personkretsen ovan s. 73). Den som framställer exemplar för enskilt bruk måste därför skydda sig mot att exemplaret missbrukas genom hans vållande. Det är tillrådligt för framställaren att teckna namn, initialer el. dyl. på exemplaren så snart de framställts och att tillse att de inte förvaras åtkomliga för olaga spridning. Det är olämpligt att förvara exemplar som framställts för personlig undervisning med stöd av 11 § URL eller 5 § FotoL tillsammans med annat undervisningsmaterial i samma utrymme på en institution. Om påskrift på exemplar som skall

användas för utdelning i undervisning se ovan s. 75.
Någon tidsgräns för arkiveringen gäller inte.

Till 2) Dessa fonogram får endast bevaras under kortare tid. Denna tid motsvarar den tid under vilken de fritt får användas; se därom ovan s. 64.

Den som vill begagna sig av den frihet som 17 § URL ger att bevara en ljudupptagning måste kunna visa att förutsättningarna för friheten är uppfyllda. Den som förvarar ett exemplar inom undervisningsverksamhet och hävdar att det framställts med stöd av 17 § måste sålunda kunna visa att detta är fallet. För att förvara ett fonogram som framställts med stöd av 17 § måste förvararen också kunna visa att exemplaret inte är äldre än som ryms inom vad som kallas "tillfälligt bruk". För att göra det möjligt att uppfylla dessa krav bör de fonogram som framställts inom undervisning märkas med framställningsdag och uppgift om att framställningen skett enligt 17 § URL. En stämpeltext för användning i sammanhanget kan ha följande lydelse:

*Exemplaret är framställt för undervisningsbruk
jämlikt 17 § upphovsrättslagen den Det får
endast användas i undervisning.*

Textens innebörd bör förklaras för berörd personal.

Till 3) Upptagningar som gjorts av Sveriges Radio med stöd av 22 § 1 st. URL eller 11 § FotoL (och som är underkastade villkoren i TBURL 11—14 §§) får i princip endast bevaras ett år eller till dess de under denna tid använts för utsändning fyra gånger. Undantag gäller beträffande upptagningar av dokumentariskt värde som överlämnats till Sveriges Radios arkiv. Därifrån får exemplar inte överlämnas till annan, t.ex. forskare eller lärare, utan tillstånd av upphovsman, fotograf eller annan vars rätt är knuten till exemplaret. Detta hindrar inte att forskare — efter hänvändelse till Sveriges Radios överbibliotekarie — i nämnda arkiv kan få ta del av upptagningarna. Om det som upptagits har offentliggjorts kan utskrifter eller bandkopior för enskilt bruk (i URL:s eller FotoL:s mening) beställas. Detta bör ske genom skriftlig hänvändelse till Sveriges Radio.

VI. Sammanfattande vägledning inför läromedels rättsenliga framställning och användning utan tillstånd av rättsinnehavare

Den som vill framställa läromedel i form av t.ex. textblad, tabellblad, skissblad, arbetshäften, text- och bildkompendier, stordias, smådias, fonogram, ljudsättning till bildband, videoband etc. kan tänkas känna behov av en samlad redogörelse för just de rättsregler som gäller för just hans produkt och för just hans användning av den produkten. Men rättsreglerna låter sig inte på överskådligt och ändå rimligt "täckande" sätt beskriva utifrån sådana utgångspunkter. Den "frihet undan ensamrätterna" som en institution, en lärare eller en student ibland kan önska sig måste sökas utan stöd av sådana förenklande generaliseringar som kan inrymmas i t.ex. en tabell. I en sådan skulle vederbörliga rättsliga aspekter få kopplas till ett antal för varje typ av läromedel alltför varierande slag av återgivet material, teknik för åtgivning, användningsmiljö för läromedlet och sätt för dess användning.

I praktiska situationer av läromedelsframställning kan likväl följande frågeschema vara till en viss ledning, när det gäller att få veta om rättsinnehavares tillstånd kan undvaras:

- 1) Är det som läromedlet skall återge skyddat av upphovsrätt, fotorätt etc.? Se härom s. 10—20, men observera därvid friheten att återge handlingar som "upprättats hos myndighet" s. 41 ff.
- 2) Är för just det som skall återges någon särskild, i lag uttryckt frihet att återge tillämplig? Om ett läromedel endast skall användas av framställaren själv eller i dennes egen undervisning bör först prövas om reglerna för "*enskilt bruk*" ger önskad frihet; se s. 60 ff. Om endast ett mindre stycke text, någon enstaka bild eller liknande skall infogas i ett större sammanhang i läromedlet bör prövas om reglerna om *citat* ger önskad frihet; se s. 65 ff. Ljudupptagning för undervisningsändamål kan ibland få ske fritt, se s. 63 ff.

Efter dessa påpekanden måste den som söker frihet att utnyttja verk, fotografiska bilder etc. hänvisas till de mer detaljerade anvisningar, som med ledning av vad som anförs på s. 47 f. står att finna på s. 49—54 beträffande *mångfaldigande*; s. 55—59 beträffande *offentlig visning* och *offentligt framförande*; samt s. 71—76 beträffande *spridning* av framställda exemplar.

Det finns anledning understryka att den frihet som kan finnas ofta är betingad av om vad som skall återges är *utgivet* eller *offentliggjort* i lagens mening; se därom s. 24.

Slutligen skall betonas vikten av att upphovsmäns, fotografers och utövande konstnärers ideella rätt beaktas; se s. 25 f.

Bihang

A. Lagtexter

**B. Organisationer i Sverige
för ursprungliga rättsinnehavare
enligt URL och FotoL**

om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk;

*given Stockholms slott den 30 december 1960. (SFS 1960:729,
1970:488 och 1971:886)*

1 KAP.

Upphovsrättens föremål och innehåll

1 §

Den som skapat ett litterärt eller konstnärligt verk har upphovsrätt till verket, vare sig det utgör skönlitterär eller beskrivande framställning i skrift eller tal, musikaliskt eller sceniskt verk, filmverk eller alster av bildkonst, byggnadskonst eller brukskonst eller kommit till uttryck på annat sätt.

Till litterärt verk hänföres karta, så ock annat i teckning eller grafik eller i plastisk form utfört verk av beskrivande art.

2 §

Upphovsrätt innefattar, med de inskränkningar som nedan stadgas, uteslutande rätt att förfoga över verket genom att framställa exemplar därav och genom att göra det tillgängligt för allmänheten, i ursprungligt eller ändrat skick, i översättning eller bearbetning, i annan litteratur- eller konstart eller i annan teknik.

Såsom framställning av exemplar anses även att verket överföres på anordning, genom vilken det kan återgivast.

Verket göres tillgängligt för allmänheten då det framföres offentligt, så ock då exemplar därav utbjudes till försäljning, uthyrning eller utlåning eller eljest sprides till allmänheten eller visas offentligt. Lika med offentligt framförande anses framförande som i förvärvsverksamhet anordnas inför en större sluten krets.

3 §

Då exemplar av ett verk framställles eller verket göres tillgängligt för allmänheten, skall upphovsmannen angivas i den omfattning och på det sätt god sed kräver.

Ett verk må icke ändras så, att upphovsmannens litterära eller konstnärliga anseende eller egenart kränkes; ej heller må verket göras tillgängligt för allmänheten i sådan form eller i sådant sammanhang som är på angivet sätt kränkande för upphovsmannen.

Sin rätt enligt denna paragraf kan upphovsmannen med bindande verkan eftergiva endast såvitt angår en till art och omfattning begränsad användning av verket.

4 §

Den som översatt eller bearbetat ett verk eller överfört det till annan litteratur- eller konstart har upphovsrätt till verket i denna gestalt, men han äger icke förfoga däröver i strid mot upphovsrätten till originalverket.

Har någon i fri anslutning till ett verk åstadkommit ett nytt och självständigt verk, är hans upphovsrätt ej beroende av rätten till originalverket.

5 §

Den som genom att sammanställa verk eller delar av verk åstadkommit ett litterärt eller konstnärligt samlingsverk har upphovsrätt till detta, men hans rätt inskränker icke rätten till de särskilda verken.

6 §

Har ett verk två eller flera upphovsmän, vilkas bidrag icke utgöra självständiga verk, tillkommer upphovsrätten dem gemensamt. De äga dock var för sig beivra intrång i rätten.

7 §

Såsom upphovsman anses, där ej annat visas, den vars namn eller ock allmänt kända pseudonym eller signatur på sedvanligt sätt utsättes på exemplar av verket eller angives då detta göres tillgängligt för allmänheten.

Är ett verk utgivet utan att upphovsmannen är angiven såsom i första stycket sägs, äger utgivaren, om sådan är nämnd, och eljest förläggaren företräda upphovsmannen, till dess denne blivit angiven på ny upplaga eller genom anmälan i justitiedepartementet.

8 §

Ett verk anses offentliggjort, då det lovligen gjorts tillgängligt för allmänheten.

Verket anses utgivet, då exemplar därav lovligen förts i handeln eller eljest blivit spridda till allmänheten.

9 §

Handlingar, upprättade hos myndighet som avses i 2 kap. 3 § tryckfrihetsförordningen, äro icke föremål för upphovsrätt.

Utan hinder av vad sålunda är stadgat må upphovsrätt göras gällande till officiell karta, upprättad inom rikets allmänna kartverk, sjökarteverket eller sjöfartsstyrelsen.

10 §

Har ett verk registrerats såsom mönster enligt vad därom är stadgat, må utan hinder därav upphovsrätt till verket göras gällande.

Fotografisk bild är icke föremål för upphovsrätt enligt denna lag; om rätt till sådan bild gäller vad särskilt är stadgat.

2 KAP.

Inskränkningar i upphovsrätten

11 §

Av offentliggjort verk må enstaka exemplar framställas för enskilt bruk. Vad sålunda framställts må ej utnyttjas för annat ändamål.

Vad i första stycket sägs medför ej rätt att för eget bruk låta annan framställa bruksföremål eller skulptur eller genom konstnärligt förfarande efterbilda annat konstverk, ej heller rätt att utföra byggnadsverk.

12 §

Med Konungens tillstånd och på de villkor, som däri angivas, må arkiv och bibliotek för sin verksamhet framställa exemplar av verk genom fotografi.

13 §

Byggnad eller bruksföremål må av ägaren ändras utan upphovsmannens lov.

14 §

Ur offentliggjort verk må, i överensstämmelse med god sed, citat göras i den omfattning som betingas av ändamålet.

I kritisk eller vetenskaplig framställning må ock i anslutning till texten återgivas offentliggjort konstverk. Återgivas i populärvetenskaplig framställning två eller flera konstverk av samma upphovsman, äger han rätt till ersättning.

15 §

I tidning eller tidskrift må ur annan tidning eller tidskrift intagas artikel i religiös, politisk eller ekonomisk dagsfråga, såframt ej förbud mot eftertryck är utsatt.

Offentliggjort konstverk må avbildas i tidning eller tidskrift i samband med redogörelse för dagshändelse; dock gäller detta icke verk, som tillkommit för att återgivas i dylik publikation.

16 §

I samlingsverk till bruk vid gudstjänst eller undervisning, sammanställt ur verk från ett större antal upphovsmän, må återgivas mindre delar av litterärt eller musikaliskt verk eller sådant verk av ringa omfång, såframt fem år förflutit efter det år, då verket utgavs. I anslutning till texten må återgivas konstverk, därest fem år förflutit efter det år, då verket offentliggjordes. Verk som tillkommit för att brukas vid undervisning må ej medtagas i samling för sådant ändamål.

För återgivande som avses i denna paragraf äger upphovsmannen rätt till ersättning.

17 §

Inom undervisningsverksamhet må för tillfälligt bruk exemplar av offentliggjort verk framställas genom ljudupptagning; dock må grammofonskiva eller liknande anordning, som framställts i förvärvssyfte, ej direkt eftergöras. Exemplar som framställts med stöd av denna paragraf må ej utnyttjas på annat sätt.

18 §

Av utgivet litterärt eller musikaliskt verk må exemplar framställas i blindskrift.

Bibliotek och organisation må, med Konungens tillstånd och på de villkor som däri angivas, framställa exemplar av utgivet litterärt verk genom ljudupptagning, att användas för utlåning till blinda och andra svårt förföra.

19 §

Har utgiven mindre dikt eller del av dikt blivit tonsatt, må den som text till det musikaliska verket återgivas i samband med notskrift och framföras offentligt, såframt ej förbud däremot utsatts vid utgivandet. För återgivande eller framförande som nu sagts äger diktens upphovsman rätt till ersättning.

Då ett musikaliskt verk framföres med text, må till bruk för åhörarna texten återgivas i konsertprogram eller dylikt.

20 §

Verk som är utgivet må framföras offentligt vid gudstjänst eller undervisning.

Utgivet verk må ock framföras offentligt vid tillfälle, där framförande av sådana verk ej är det huvudsakliga samt tillträdet är avgiftsfritt och anordnandet sker utan förvärvssyfte. Det må jämväl framföras offentligt i folkbildningsverksamhet, för välgörande ändamål eller i annat allmännyttigt syfte, om den som framför verket eller, vid framförande i samverkan, alla de medverkande göra det utan ersättning.

Vad i denna paragraf är stadgat gäller ej sceniskt verk eller filmverk.

21 §

Vid återgivande genom ljudradio, television eller film av dagshändelse må korta avsnitt av verk som framföres eller visas såsom ett led i dagshändelsen medtagas.

22 §

Har radio- eller televisionsföretag rätt att i utsändning återgiva verk, må företaget ock, under villkor som Konungen bestämmer, för bruk vid egna utsändningar upptaga verket på anordning, genom vilken det kan återgivas. Om rätten att göra sålunda upptaget verk tillgängligt för allmänheten gäller vad eljest är stadgat.

Svenskt radio- eller televisionsföretag som Konungen bestämmer må, om företaget på grund av avtal med organisation som företräder ett flertal svenska upphovsmän på området äger rätt att utsända litterära och musikaliska verk, jämväl utsända utgivet dylikt verk av upphovsman som icke företrädes av organisationen; för utsändningen äger upphovsmannen rätt till ersättning. Vad sålunda stadgats gäller dock icke sceniskt verk, ej heller annat verk om upphovsmannen meddelat förbud mot utsändning eller det eljest föreligger särskild anledning antaga att han motsätter sig utsändningen.

23 §

Sedan litterärt eller musikaliskt verk utgivits, må exemplar, som omfattas av utgivningen, spridas vidare ävensom visas offentligt; dock må noter till musikaliskt verk ej utan upphovsmannens samtycke uthyras till allmänheten.

24 §

Vad som muntligen eller skriftligen anföres inför myndighet eller i statlig eller kommunal representation eller vid offentlig överläggning om allmänna angelägenheter må återgivas utan upphovsmans samtycke; dock att utlåtanden, såsom bevis åberopade skrifter och dylikt må återgivas allenast i samband med redogörelse för mål eller ärende vari de förekommit och i den omfattning som betingas av ändamålet med redogörelsen. Upphovsman äger ensam utgiva samling av sina anföranden.

25 §

Sedan upphovsmannen överlåtit exemplar av konstverk eller verket utgivits, må exemplar, som överlåtit eller omfattas av utgivningen, spridas vidare samt verket visas offentligt. Verket må ock medtagas vid inspelning av film eller televisionsprogram, om återgivningen är av underordnad betydelse med hänsyn till filmens eller programmets innehåll.

Konstverk, som ingår i en samling eller som utställes eller utbjudes till salu, må avbildas i katalog eller i meddelande om utställningen eller försäljningen. Konstverk må även eljest avbildas, om det är stadigvarande anbragt på eller vid allmän plats utomhus.

Byggnad må fritt avbildas.

26 §

Bestämmelserna i detta kapitel medföra icke inskränkning i upphovsmannens rätt enligt 3 § i vidare mån än som följer av vad i 13 § sägs.

Då med stöd av bestämmelse i detta kapitel ett verk återgives offentligt, skall källan nämnas i den omfattning och på det sätt god sed kräver. Verket må icke utan upphovsmannens samtycke ändras i vidare mån än som kräves för den medgivna användningen.

3 KAP.

Upphovsrättens övergång

Allmänna bestämmelser om överlåtelse

27 §

Upphovsrätt må, med den begränsning som följer av vad i 3 § sägs, helt eller delvis överlåtas.

Överlåtelse av exemplar innefattar icke överlåtelse av upphovsrätt. I fråga om beställd porträttbild äger upphovsmannen dock icke utöva sin rätt utan tillstånd av beställaren eller, efter dennes död, av hans efterlevande make och arvingar.

Beträffande överlåtelse av upphovsrätt i vissa särskilda avseenden stadgas i 30—40 §§; dock skola nämnda bestämmelser tillämpas allenast i den mån ej annat avtalats.

28 §

Om ej annat avtalats, äger den till vilken upphovsrätt överlåtits icke ändra verket samt ej heller överlåta rätten vidare. Ingår rätten i en rörelse, må den överlåtas i samband med överlåtelse av rörelsen eller del därav; överlåtaren svarar dock alltså för avtalets fullgörande.

29 §

Skulle tillämpning av villkor som upptagits i avtal om överlåtelse av upphovsrätt uppenbarligen vara stridande mot god sed på upphovsrättens område eller eljest otillbörlig, må villkoret jämkas eller lämnas utan avseende.

Avtal om offentligt framförande

30 §

Överlåtes rätt att framföra ett verk offentligt, skall överlåtelsen gälla för en tid av tre år och icke medföra ensamrätt. Har längre giltighetstid än tre år bestämts och är ensamrätt avtalad, må upphovsmannen likväl själv framföra verket eller överlåta rätt därtill åt annan, såframt rätten under en tid av tre år ej tagits i bruk.

Vad i denna paragraf är stadgat gäller icke filmverk.

Förlagsavtal

31 §

Genom förlagsavtal överlåter upphovsmannen till förläggare rätt att genom tryck eller liknande förfarande mångfaldiga och utgiva litterärt eller konstnärligt verk.

Manuskript eller annat exemplar av verket, efter vilket detta skall återgivast, förblir i upphovsmannens ägo.

32 §

Förläggaren har rätt att utgiva en upplaga, vilken ej må överstiga av litterärt verk 2 000, av musikaliskt verk 1 000 och av konstverk 200 exemplar.

Med upplaga förstås vad förläggaren på en gång låter framställa.

33 §

Förläggaren är pliktig att utgiva verket inom skälig tid, på sedvanligt sätt sörja för dess spridning samt fullfölja utgivningen i den omfattning som betingas av möjligheterna till avsättning och övriga omständigheter. Försummas det, äger upphovsmannen häva avtalet och därvid behålla uppburet honorar. Har upphovsmannen lidit skada, som ej täckes därav, skall den också ersättas.

34 §

Om verket icke är utgivet inom två år eller, såvitt angår musikaliskt verk, inom fyra år från det upphovsmannen avlämnat fullständigt manuskript eller annat exemplar som skall mångfaldigas, äger upphovsmannen, ändå att försummelse ej ligger förläggaren till last, häva avtalet och därvid behålla uppburet honorar. Samma lag vare, om verket är utgånet och förläggaren har rätt att utgiva ny upplaga men icke inom ett år efter det upphovsmannen hos honom begärt sådan utgivning utnyttjar sin rätt.

35 §

Förläggaren är skyldig att tillställa upphovsmannen intyg från tryckeriet eller den som eljest mångfaldigar verket om antalet framställda exemplar.

Har under räkenskapsår skett försäljning för vilken upphovsmannen har rätt till honorar, skall förläggaren inom nio månader efter årets slut tillställa honom redovisning, angivande försäljningen under året samt restupplagan vid årsskiftet. Även eljest äger upphovsmannen efter redovisningsfristens utgång på begäran erhålla uppgift om restupplagan vid årsskiftet.

36 §

Påbörjas framställning av ny upplaga senare än ett år efter det föregående upplaga utgavs, skall upphovsmannen före framställningen erhålla till-

fälle att göra sådana ändringar i verket, som kunna vidtagas utan oskäligen kostnad och icke ändra verkets karaktär.

37 §

Upphovsmannen har icke rätt att på nytt utgiva verket i den form och på det sätt som avses i avtalet, förrän den eller de upplagor som förläggaren äger utgiva blivit slutsålda.

Litterärt verk må dock sedan femton år förflutit efter det år, då utgivningen påbörjades, av upphovsmannen intagas i upplaga av hans samlade eller valda arbeten.

38 §

Bestämmelserna om förlagsavtal äga icke tillämpning på bidrag till tidning eller tidskrift. För bidrag till annat samlingsverk gälla icke 33 och 34 §§.

Avtal om filmning

39 §

Överlåtelse av rätt till inspelning av ett litterärt eller konstnärligt verk på film omfattar rätt att genom filmen på biograf, i television eller annorledes göra verket tillgängligt för allmänheten. Vad sålunda stadgats gäller icke musikaliskt verk.

40 §

Överlåtes rätt att utnyttja ett litterärt eller musikaliskt verk för film, som är avsedd för offentlig visning, är förvärvaren pliktig att inom skälig tid inspela filmverket och sörja för att det göres tillgängligt för allmänheten. Försummas det, äger upphovsmannen häva avtalet och därvid behålla uppburet honorar. Har upphovsmannen lidit skada, som ej täckes därav, skall den ock ersättas.

Om filmverket icke är inspelat inom fem år från det upphovsmannen fullgjort vad på honom ankommer, äger upphovsmannen, ändå att försummas ej ligger förvärvaren till last, häva avtalet och därvid behålla uppburet honorar.

Upphovsrättens övergång vid upphovsmannens död, m. m.

41 §

Efter upphovsmannens död äga reglerna om giftorätt, arv och testamente tillämpning på upphovsrätten. Avträdes boet till förvaltning av boutredningsman, äger denne icke utan dödsbodelägarnas samtycke utnyttja verket på annat sätt än förut skett.

Upphovsmannen äger genom testamente, med bindande verkan även för efterlevande make och bröstarvingar, giva föreskrifter om rättens utövande eller bemyndiga annan att meddela dylika föreskrifter.

42 §

Upphovsrätt må ej tagas i mät hos upphovsmannen själv eller hos någon, till vilken rätten övergått på grund av giftorätt, arv eller testamente. Samma lag vare beträffande manuskript, så ock i fråga om exemplar av sådant konstverk som ej blivit utställt, utbudet till salu eller eljest godkänt för offentliggörande.

4 KAP.

Upphovsrättens giltighetstid

43 §

Upphovsrätt till ett verk gäller intill utgången av femtionde året efter det år, då upphovsmannen avled, eller, beträffande verk som i 6 § sägs, efter den sist avlidne upphovsmannens dödsår.

44 §

För verk, som offentliggjorts utan att upphovsmannen blivit angiven med sitt namn eller med sin allmänt kända pseudonym eller signatur, gäller upphovsrätten intill utgången av femtionde året efter det år, då verket offentliggjordes. Består verket av två eller flera delar med inbördes sammanhang, räknas tiden från det år, då sista delen offentliggjordes.

Blir upphovsmannen inom nämnda tid angiven såsom i 7 § sägs eller visas att han avlidit innan verket offentliggjordes, gäller vad i 43 § stadgas.

5 KAP.

Vissa upphovsrätten närstående rättigheter

45 §

En utövande konstnärs framförande av ett litterärt eller konstnärligt verk må icke utan hans samtycke upptagas på grammofonskiva, film eller annan anordning, genom vilken det kan återgivas, och ej heller utsändas i ljudradio eller television eller genom direkt överföring göras tillgängligt för allmänheten.

Ej må framförande, som upptagits på anordning varom i första stycket sägs, utan konstnärens samtycke överföras från en sådan anordning till en annan, förrän tjugufem år förflutit efter det år, då upptagningen ägde rum.

Beträffande upptagning, utsändning och överföring, som avses i denna paragraf, skall vad i 3 §, 11 § första stycket, 14 § första stycket, 17, 20 och 21 §§, 22 § första stycket, 27—29 samt 41 och 42 §§ sägs äga motsvarande tillämpning.

46 §

Grammofonskiva eller annan anordning, på vilken ljud upptagits, må ej utan framställarens samtycke eftergöras förrän tjugufem år förflutit efter det år, då upptagningen ägde rum. Såsom eftergörande anses även att upptagningen överföres från en sådan anordning till en annan.

Beträffande förfarande, som enligt denna paragraf är beroende av framställares samtycke, skall vad i 11 § första stycket, 14 § första stycket, 17 och 21 §§ samt 22 § första stycket sägs äga motsvarande tillämpning.

47 §

Användes anordning som i 46 § sägs vid ljudradio- eller televisionsutsändning, skall, om utsändningen äger rum inom tid som i nämnda paragraf stadgas, ersättning utgå till framställaren ävensom till utövande konstnär, vars framförande upptagits på anordningen. Hava två eller flera konstnärer samverkat vid framförandet, kan dem tillkommande rätt endast göras gällande av dem gemensamt. Gentemot radio- eller televisionsföretaget göres utövande konstnärs rätt gällande genom framställaren.

Bestämmelserna i 14 § första stycket samt 20 och 21 §§ skola äga motsvarande tillämpning i fall som avses i denna paragraf. Beträffande utövande konstnärs rätt skola jämväl föreskrifterna i 27—29, 41 och 42 §§ i motsvarande mån gälla.

Vad i denna paragraf stadgas gäller icke ljudfilm.

48 §

Ljudradio- eller televisionsutsändning må icke utan radio- eller televisionsföretagets samtycke återutsändas eller upptagas på anordning, genom vilken den kan återgivas. Utan sådant samtycke må ej heller televisionsutsändning återgivas för allmänheten i biograf eller därmed jämförlig lokal.

Ej må utsändning, som upptagits på anordning varom i första stycket sägs, utan radio- eller televisionsföretagets samtycke överföras från en sådan anordning till en annan, förrän tjugufem år förflutit efter det år, då utsändningen ägde rum.

Vad i 11 § första stycket, 14 § första stycket, 17, 20 och 21 §§ samt 22 § första stycket sägs skall äga motsvarande tillämpning i fall som avses i denna paragraf.

49 §

Katalog, tabell eller annat dylikt arbete, vari sammanställts ett stort antal uppgifter, må ej utan framställarens samtycke eftergöras, förrän tio år förflutit efter det år, då arbetet utgavs.

Vad i 11 § första stycket och 14 § sägs skall äga motsvarande tillämpning beträffande arbete som avses i denna paragraf. Är sådant arbete eller del därav föremål för upphovsrätt, må den ock göras gällande.

6 KAP.

Särskilda bestämmelser

50 §

Litterärt eller konstnärligt verk må ej göras tillgängligt för allmänheten under sådan titel, pseudonym eller signatur, att verket eller dess upphovsman lätt kan förväxlas med förut offentliggjort verk eller dess upphovsman.

51 §

Om litterärt eller konstnärligt verk återgives offentligt på ett sätt som kränker den andliga odlingens intressen, äger domstol på talan av myndighet som Konungen bestämmer vid vite meddela förbud mot återgivandet. Vad nu är sagt skall ej gälla återgivande som sker under upphovsmannens livstid.

52 §

I samband med utdömande av vite äger rätten efter vad som finnes skäligt föreskriva åtgärder för att förebygga missbruk av exemplar som avses med förbud enligt 51 §, så ock av föremål som kan användas endast för framställning därav. Sådan föreskrift må avse, att egendomen skall förstöras eller på visst sätt ändras.

Vad i denna paragraf stadgas gäller ej mot den som i god tro förvärvat egendomen eller särskild rätt därtill.

Egendom som avses i första stycket må i avbidan på föreskrift som där sägs tagas i beslag; därvid skall vad om beslag i brottmål i allmänhet är stadgat äga motsvarande tillämpning.

7 KAP.

Ansvar och ersättningsskyldighet

53 §

Den som beträffande ett litterärt eller konstnärligt verk vidtager åtgärd, som innebär intrång i den till verket jämlikt 1 och 2 kap. knutna upphovsrätten eller som strider mot föreskrift enligt 41 § andra stycket eller mot 50 §, dömes, såframt det sker uppsåtligen eller av grov oaktsamhet, till böter eller fängelse i högst sex månader.

Samma lag vare, om någon till riket för spridning till allmänheten inför exemplar av verk, där exemplaret framställts utom riket under sådana omständigheter, att en dylik framställning här i riket skulle hava varit straffbar enligt vad i första stycket sägs.

54 §

Den som i strid mot denna lag eller mot föreskrift enligt 41 § andra stycket utnyttjar ett verk skall till upphovsmannen eller hans rättsinnehavare gälda ersättning, utgörande skäligt vederlag för utnyttjandet.

Skär det uppsåtliga eller av oaktsamhet, skall ersättning jämväl utgå för annan förlust än uteblivet vederlag, så ock för lidande eller annat förfång.

Den som eljest uppsåtliga eller av oaktsamhet vidtager åtgärd, som innebär intrång eller överträdelse varom i 53 § sägs, skall ersätta upphovsmannen eller hans rättsinnehavare förlust, lidande eller annat förfång av åtgärden.

55 §

Den som vidtager åtgärd som innebär intrång eller överträdelse varom i 53 § sägs är pliktig att, såvitt det finnes skäligt, mot lösen avstå egendom med avseende å vilken intrång eller överträdelse föreligger till upphovsmannen eller hans rättsinnehavare. På yrkande av denne äger ock rätten efter vad som finnes skäligt föreskriva, att sådan egendom skall förstöras eller på visst sätt ändras eller att andra åtgärder skola vidtagas därmed för att förebygga missbruk.

Vad i denna paragraf stadgas gäller ej mot den som i god tro förvärvat egendomen eller särskild rätt därtill och ej heller om det olagliga förfarandet bestått i utförande av byggnadsverk.

56 §

Utan hinder av vad i 55 § är stadgat äger rätten, om det med hänsyn till det konstnärliga eller ekonomiska värdet hos exemplar av verk eller övriga omständigheter finnes skäligt, på därom framställt yrkande meddela tillstånd att exemplaret mot särskild ersättning till upphovsmannen eller hans rättsinnehavare göres tillgängligt för allmänheten eller eljest användes för avsett ändamål.

57 §

Vad i 53—56 §§ sägs skall äga motsvarande tillämpning med avseende å rättighet, som skyddas genom föreskrift i 5 kap.

58 §

Rätt domstol i mål om ljudradio- eller televisionsutsändning i strid mot denna lag är Stockholms rådhusrätt. Samma lag vare i mål om ersättning som avses i 14 § andra stycket, 16 §, 19 § första stycket, 22 § andra stycket eller 47 §.

59 §

Brott som avses i denna lag må ej åtalas av allmän åklagare, där det ej anges till åtal av målsägande.

Överträdelse av stadgandet i 3 § eller av föreskrift enligt 41 § andra stycket må städse beivras av upphovsmannens efterlevande make, skyldeman i rätt upp- och nedstigande led eller syskon.

Egendom varom i 55 § sägs må, där brott som avses i denna lag skäligen kan antagas föreligga, tagas i beslag; därvid skall vad om beslag i brottmål i allmänhet är stadgat äga motsvarande tillämpning.

8 KAP.

Lagens tillämpningsområde

60 §

Vad i denna lag är stadgat om upphovsrätt är tillämpligt på verk av den som är svensk medborgare eller har hemvist i Sverige, på verk av sådan statslös eller flykting, som här i riket har sin vanliga vistelseort, ävensom eljest på verk, som först utgivits i Sverige, på här utfört byggnadsverk och på konstverk, som infogats i här belägen byggnad.

Vad i 50 och 51 §§ stadgas äger tillämpning på varje litterärt eller konstnärligt verk, oberoende av dess ursprung.

61 §

Föreskrifterna i 45—48 §§ äro tillämpliga på framförande, ljudupptagning samt ljudradio- och televisionsutsändning, som äger rum i Sverige.

Vad i 49 § stadgas är tillämpligt på arbete, framställt av svensk medborgare eller svensk juridisk person eller av den som har hemvist i Sverige eller av sådan statslös eller flykting, som här i riket har sin vanliga vistelseort, så ock eljest på arbete som först utgivits i Sverige.

62 §

Konungen äger, under förutsättning av ömsesidighet, meddela föreskrifter om denna lags tillämpning med avseende å annat land. Föreskrift må ock meddelas om tillämpning av lagen på verk, som först utgivits av mellanfolklig organisation, samt på icke utgivet verk, som dylik organisation äger utgiva.

Ikraftträdande och övergångsbestämmelser (9 kap.) har här utelämnats.

FotoL

L a g

om rätt till fotografisk bild;

given Stockholms slott den 30 december 1960. (SFS 1960: 730)

1 §

Den som framställt en fotografisk bild har, med de inskränkningar som nedan stadgas, uteslutande rätt att genom fotografi, tryck, teckning eller annat förfarande framställa exemplar av bilden ävensom att visa den offentligt.

Som fotografisk bild anses även vad som framställles genom ett med fotografi jämförligt förfarande.

2 §

Då exemplar av fotografisk bild framställles eller bilden visas offentligt, skall fotografen angivas i den omfattning och på det sätt god sed kräver.

Bilden må icke ändras så, att framställarens anseende som fotograf kränkes; ej heller må bilden visas offentligt i sådan form eller i sådant sammanhang som är på angivet sätt kränkande för fotografen.

3 §

Såsom fotograf anses, där ej annat visas, den vars namn, firma eller allmänt kända signatur på sedvanligt sätt utsättes på exemplar av bilden eller anges då denna visas offentligt.

4 §

En fotografisk bild anses offentliggjord, då den lovligen utgivits, utställts offentligt eller eljest gjorts tillgänglig för allmänheten.

5 §

Av fotografisk bild må enstaka exemplar framställas för enskilt bruk. Vad sålunda framställts må ej utnyttjas för annat ändamål.

6 §

Med Konungens tillstånd och på de villkor, som däri angivas, må arkiv och bibliotek för sin verksamhet framställa exemplar av fotografisk bild.

7 §

I kritisk eller vetenskaplig framställning må i anslutning till texten återgivas offentliggjord fotografisk bild, såvitt gäller populärvetenskaplig framställning dock endast mot ersättning.

Offentliggjord fotografisk bild må, mot ersättning, i anslutning till texten intagas i arbete till bruk vid undervisning.

8 §

Vid återgivande genom television eller film av dagshändelse må fotografisk bild som visas såsom ett led i dagshändelsen medtagas.

9 §

Svenskt televisionsföretag som Konungen bestämmer må, mot ersättning, visa offentliggjord fotografisk bild, såframt fotografen icke meddelat förbud mot visning eller det eljest föreligger särskild anledning antaga att han motsätter sig visningen. Vad nu sagts gäller ej film.

10 §

Sedan fotografen överlåtitt exemplar av fotografisk bild eller bilden blivit utgiven, må exemplar, som överlåtits eller omfattas av utgivningen, utställas offentligt.

Offentliggjord fotografisk bild må även eljest visas offentligt i samband med undervisning, så ock om det sker avgiftsfritt och utan förvärvssyfte eller i folkbildningsverksamhet, för välgörande ändamål eller i annat allmännyttigt syfte. Vad nu sagts gäller ej film.

11 §

Har televisionsföretag rätt att i utsändning visa fotografisk bild, må företaget ock, under villkor som Konungen bestämmer, för bruk vid egna utsändningar upptaga bilden på film eller liknande anordning. Om rätten att visa sålunda upptagen bild offentligt gäller vad eljest är stadgat.

12 §

I rättsvårdens och den allmänna säkerhetens intresse må fotografisk bild fritt utnyttjas.

13 §

Då fotografisk bild återgives med stöd av 6—11 §§, skall källan nämnas i den omfattning och på det sätt god sed kräver.

14 §

Rätten till fotografisk bild, som utförts på beställning, tillkommer beställaren, där ej annat uttryckligen avtalats. Fotografen äger dock på sedvanligt sätt utställa bilden i reklamsyfte, såframt ej beställaren förbjuder det.

Beställare av fotografiskt porträtt äger, ändå att fotografen förbehållit sig rätten till bilden, låta intaga porträttet i tidning eller tidskrift eller i skrift med biografiskt innehåll, såframt fotografen icke gjort särskilt förbehåll däremot.

15 §

Rätten till fotografisk bild gäller, där ej annat följer av vad i andra och tredje styckena sägs, intill utgången av tjugufemte året efter det år, då bilden framställdes.

För fotografisk bild, som äger konstnärligt eller vetenskapligt värde, gäller rätten intill utgången av femtionde året efter det år, då fotografen avled.

Har bild, som avses i andra stycket, offentliggjorts utan att fotografen blivit angiven med sitt namn eller med sin allmänt kända signatur, gäller rätten intill utgången av femtionde året efter det år, då bilden offentliggjordes. Blir fotografen inom nämnda tid angiven såsom i 3 § sägs eller visas att han avlidit innan bilden offentliggjordes, gäller vad i andra stycket stadgas.

16 §

Den som beträffande en fotografisk bild vidtager åtgärd, som innebär intrång i den till bilden jämlikt denna lag knutna rätten, eller till försäljning utbjuder eller eljest till allmänheten sprider exemplar av fotografisk bild, som framställts i strid mot lagen, dömes, såframt det sker uppsåtligen eller av grov oaktsamhet, till böter eller fängelse i högst sex månader.

Samma lag vare, om någon till allmänheten sprider eller till riket för sådan spridning inför exemplar av fotografisk bild, där exemplaret framställts utom riket under sådana omständigheter, att en dylik framställning här i riket skulle varit straffbar enligt vad i första stycket sägs.

17 §

Den som i strid mot denna lag utnyttjar en fotografisk bild skall till fotografen eller hans rättssinnehavare gälda ersättning, utgörande skäligt vederlag för utnyttjandet.

Sker det uppsåtligen eller av oaktsamhet, skall ersättning jämväl utgå för annan förlust än uteblivet vederlag, så ock för lidande eller annat förfång.

Den som eljest uppsåtligen eller av oaktsamhet vidtager åtgärd, som innebär intrång eller överträdelse varom i 16 § sägs, skall ersätta fotografen eller hans rättssinnehavare förlust, lidande eller annat förfång av åtgärden.

18 §

Den som vidtager åtgärd som innebär intrång eller överträdelse varom i 16 § sägs är pliktig att, såvitt det finnes skäligt, mot lösen avstå egendom med avseende å vilken intrång eller överträdelse föreligger till fotografen eller hans rättssinnehavare. På yrkande av denne äger ock rätten efter vad som finnes skäligt föreskriva, att sådan egendom skall förstöras eller på visst sätt ändras eller att andra åtgärder skola vidtagas därmed för att förebygga missbruk.

Vad i denna paragraf stadgas gäller ej mot den som i god tro förvärvat egendomen eller särskild rätt därtill.

19 §

Utan hinder av vad i 18 § är stadgat äger rätten, om det med hänsyn till det konstnärliga eller ekonomiska värdet hos exemplar av bild eller övriga omständigheter finnes skäligt, på därom framställt yrkande meddela tillstånd att exemplaret mot särskild ersättning till fotografen eller hans rättssinnehavare göres tillgängligt för allmänheten eller eljest användes för avsett ändamål.

20 §

Rätt domstol i mål om televisionsutsändning i strid mot denna lag är Stockholms rådhusrätt. Samma lag vare i mål om ersättning som avses i 7 eller 9 §.

21 §

Brott som avses i denna lag må ej åtalas av allmän åklagare, där det ej angives till åtal av målsägande.

Egendom varom i 18 § sägs må, där brott som avses i denna lag skäligen kan antagas föreligga, tagas å beslag; därvid skall vad om beslag i brottmål i allmänhet är stadgat äga motsvarande tillämpning.

22 §

Denna lag äger tillämpning på fotografisk bild, framställd av den som är svensk medborgare eller har hemvist i Sverige eller av sådan statslös eller flykting, som här i riket har sin vanliga vistelseort, ävensom eljest på fotografisk bild, som först utgivits i Sverige.

Konungen äger, under förutsättning av ömsesidighet, meddela föreskrifter om denna lags tillämpning med avseende å annat land. Föreskrift må ock meddelas om tillämpning av lagen på fotografisk bild, som först utgivits av mellanfolklig organisation, samt på icke utgiven bild, som dylik organisation äger utgiva.

Ikraftträdande och övergångsbestämmelser har här utelämnats.

TBURL

Kungl. Maj:ts kungörelse

**med tillämpningsbestämmelser till lagarna den 30 december 1960
(nr 729 och 730) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga
verk och om rätt till fotografisk bild;**

given Stockholms slott den 2 juni 1961. (SFS 1961: 348)

Kungl. Maj:t har, med stöd av 12 §, 18 § andra stycket, 22 och 51 §§ lagen den 30 december 1960 (nr 729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk samt 6, 9 och 11 §§ lagen samma dag (nr 730) om rätt till fotografisk bild, funnit gott förordna som följer.

Fotografering för arkiv- och biblioteksändamål

1 §

Riksarkivet och de arkivmyndigheter, som stå under dess inspektion, kungl. biblioteket och andra vetenskapliga eller fackliga bibliotek, som drivas av det allmänna, stifts- och landsbiblioteken samt statsunderstödda folkbibliotek med heltidsanställd personal må enligt bestämmelserna i 2—6 §§ här nedan utan upphovsmannens eller fotografens samtycke för sin verksamhet genom fotografi framställa exemplar av litterärt eller konstnärligt verk eller av fotografisk bild.

På särskild prövning av Kungl. Maj:t beror, om annat arkiv eller bibliotek än i första stycket sägs må äga rätt till framställning som där avses.

2 §

Arkiv och bibliotek som avses i 1 § må genom mikrofilmning eller liknande förfarande framställa kopior av material i sina bestånd och samlingar i den utsträckning som påkallas av beredskaps- och skyddssynpunkter.

Av sådant i bestånden och samlingarna ingående material, som på grund av sin ömtalighet eller svårersättlighet icke bör i original göras tillgängligt för lånesökande, må genom fotografi framställas kopior för utlåning; dock må flera än två kopior framställas endast om synnerliga skäl därtill äro.

Omfattar materialet sådant skyddat verk eller sådan skyddad fotografisk bild, som icke offentliggjorts, må kopiering icke ske utan upphovsmannens eller fotografens samtycke.

3 §

Genom fotografi må även framställas kopior av enstaka artiklar i samlingsverk, tidningar eller tidskrifter samt av korta avsnitt i andra utgivna verk för att, då så befinnes ändamålsenligt, för forsknings- eller studieändamål utlämnas till lånesökande i stället för de volymer eller häften i vilka de ingå. Till varje lånesökande må endast utlämnas en kopia av varje artikel eller avsnitt.

4 §

Är exemplar av verk ofullständigt, må felande partier framställas genom fotografi, därest dessa utgöra en mindre del i förhållande till hela verket.

Framställning av felande del av ett verk, som utkommit i flera delar, och av felande band eller häften av tidskrifter och liknande må dock ske endast om delen, bandet eller häftet icke kan erhållas i bokhandeln eller från utgivaren eller förläggaren.

5 §

Bibliotek, som enligt vad därom är stadgat äger att erhålla biblioteksexemplar av tryckt skrift, må, där synnerliga skäl därtill äro, genom fotografi framställa kopia av utgivet verk, som anses böra förvärfvas till dess samlingar men icke kan erhållas i bokhandeln eller från utgivaren eller förläggaren. Av varje verk må endast en kopia framställas.

6 §

Vad i 3—5 §§ sägs skall äga motsvarande tillämpning med avseende å fotografisk bild.

7 §

Stifts- och landsbiblioteken samt statsunderstödda folkbibliotek med heltidsanställd personal må utan upphovsmannens eller fotografens samtycke genom upptagning på film, avsedd för läsapparater, framställa exemplar av utgivet litterärt eller konstnärligt verk eller av utgiven fotografisk bild, för utlåning till den som på grund av vanförhet är förhindrad att taga del av verket eller bilden medelst exemplar som utkommit i handeln.

På särskild prövning av Kungl. Maj:t beror, om annat bibliotek än i första stycket sägs må äga rätt till framställning som där avses.

Framställning av talböcker

8 §

Stifts- och landsbiblioteken, centralbiblioteken och Stockholms stadsbibliotek må enligt bestämmelserna i 9 och 10 §§ här nedan utan upphovsmannens samtycke genom ljudupptagning framställa exemplar av utgivet litterärt verk (*talbok*) för utlåning till läsblinda och sådana vanföra som avses i 7 § första stycket.

På särskild prövning av Kungl. Maj:t beror, om annat bibliotek än i första stycket sägs eller organisation må äga rätt till framställning som där avses.

9 §

Talbok må endast framställas genom inläsning eller genom överföring från redan framställt talboksexemplar.

Sedan ljudupptagning av verket utkommit i handeln, må talbok ej framställas.

10 §

Talbok skall vid framställningen förses med uppgift om verkets titel även om året för framställningen och om den som föranstaltat om denna. Om skyldighet att angiva upphovsmannen och utövande konstnär, som må hava medverkat vid framställningen, samt om förbud mot att ändra verket gäller vad i lagen om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk är stadgat.

Innan framställningen påbörjas, skall upphovsmannen underrättas, där så utan omgång kan ske.

Bibliotek och organisation som avses i 8 § skola upprätta register över talböcker, som framställas med stöd av denna kungörelse.

Upptagning för ljudradio- och televisionsutsändning, m. m.

11 §

Sådan upptagning av litterärt eller konstnärligt verk eller fotografisk bild, som radio- eller televisionsföretag enligt 22 § första stycket lagen om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk eller 11 § lagen om rätt till fotografisk bild må göra utan upphovsmannens eller fotografens samtycke, skall åstadkommas med företagets egen tekniska utrustning.

Upptagning som nu sagts må ej, utom i fall som avses i 12 § andra stycket nedan, överlämnas till annan.

12 §

Upptagning som avses i 11 § får bevaras högst ett år och användas för utsändning högst fyra gånger. Efter nämnda tid eller sedan upptagningen använts tillåtet antal gånger, skall den, där ej annat avtalas med upphovsmannen eller fotografen eller följer av andra stycket, förstöras eller utplånas.

Ilar upptagning, som äger dokumentariskt värde, överlämnats till Sveriges radio aktiebolags arkiv, må den i detta arkiv bevaras även efter den tid eller den användning som sägs i första stycket.

13 §

Finnes upptagning som i 11 § sägs icke lämpligen böra bevaras i original, må den överföras på nytt underlag; i samband härmed skall originalupptagningen förstöras eller utplånas.

Skall upptagningen användas för utsändning och är det av tekniska skäl icke lämpligt att därvid begagna originalupptagningen eller exemplar som framställts med stöd av första stycket, må för ändamålet framställas särskilt exemplar av upptagningen. Efter användningen skall sådant exemplar förstöras eller vad därå upptagits utplånas.

14 §

Vad i 11—13 §§ sägs skall äga motsvarande tillämpning beträffande upptagning av prestationer, som avses i 45, 46 och 48 §§ lagen om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk.

15 §

Sveriges radio aktiebolag må, på de villkor som angivas i 22 § andra stycket lagen om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk och 9 § lagen om rätt till fotografisk bild, utan upphovsmannens eller fotografens samtycke utsända litterärt eller musikaliskt verk i ljudradio eller television samt visa fotografisk bild i television.

Talan om förbud mot kränkande återgivning av verk

16 §

Behörighet att i fall, då litterärt eller konstnärligt verk återgives offentligt på ett sätt som kränker den andliga odlingens intressen, föra talan om sådant förbud mot återgivandet, som avses i 51 § lagen om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk, skall tillkomma svenska akademien, musikaliska akademien och akademien för de fria konsterna, var och en för dess område.

Lagförarbetena till URL och FotoL finns utgivna i sammanfattning:

"Upphovsrätten samt rätten till fotografisk bild". Lagarna den 30 december 1960 om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk samt om rätt till fotografisk bild. Särtryck av den av justitierådet Nils Regner redigerade artikeln i *Nytt Juridiskt Arkiv* Avd. II, 1961. P. A. Norstedt & Söners förlag, Stockholm 1961.

Organisationer i Sverige för ursprungliga rättsinnehavare enligt URL och FotoL

Föreningen svenska populärauktorer (SKAP)
(kompositörer av "populärmusik")
Box 1539, 111 85 Stockholm

Föreningen svenska tecknare
Kungsgatan 24, 111 35 Stockholm

Föreningen svenska tonsättare
Box 1539, 111 85 Stockholm

Föreningen svenska tonsättares internationella musik-
byrå, STIM u.p.a.
Box 1539, 111 85 Stockholm

Konstnärernas och industriformgivarnas före-
ning (KIF)
Hamngatan 11, 111 47 Stockholm

Konstnärernas riksorganisation (KRO)
Fiskaregatan 3, 116 45 Stockholm

SIF-klubben vid Sveriges Radio
(omfattar bl.a. anställda upphovsmän inom Sve-
riges Radio)
105 10 Stockholm

Svenska Affishtecknare/Art Directors Club Sweden
(SAFFT/ADS)
Birger Jarlsgatan 48, 114 29 Stockholm

Svenska danspedagogförbundet
c/o Boman, Åsvägen 2, 171 37 Solna

Svenska fotografernas förbund
Nytorgsgatan 17, 116 22 Stockholm

Svenska journalistförbundet (SJF)
Pressens hus, Vegagatan 4, 113 29 Stockholm

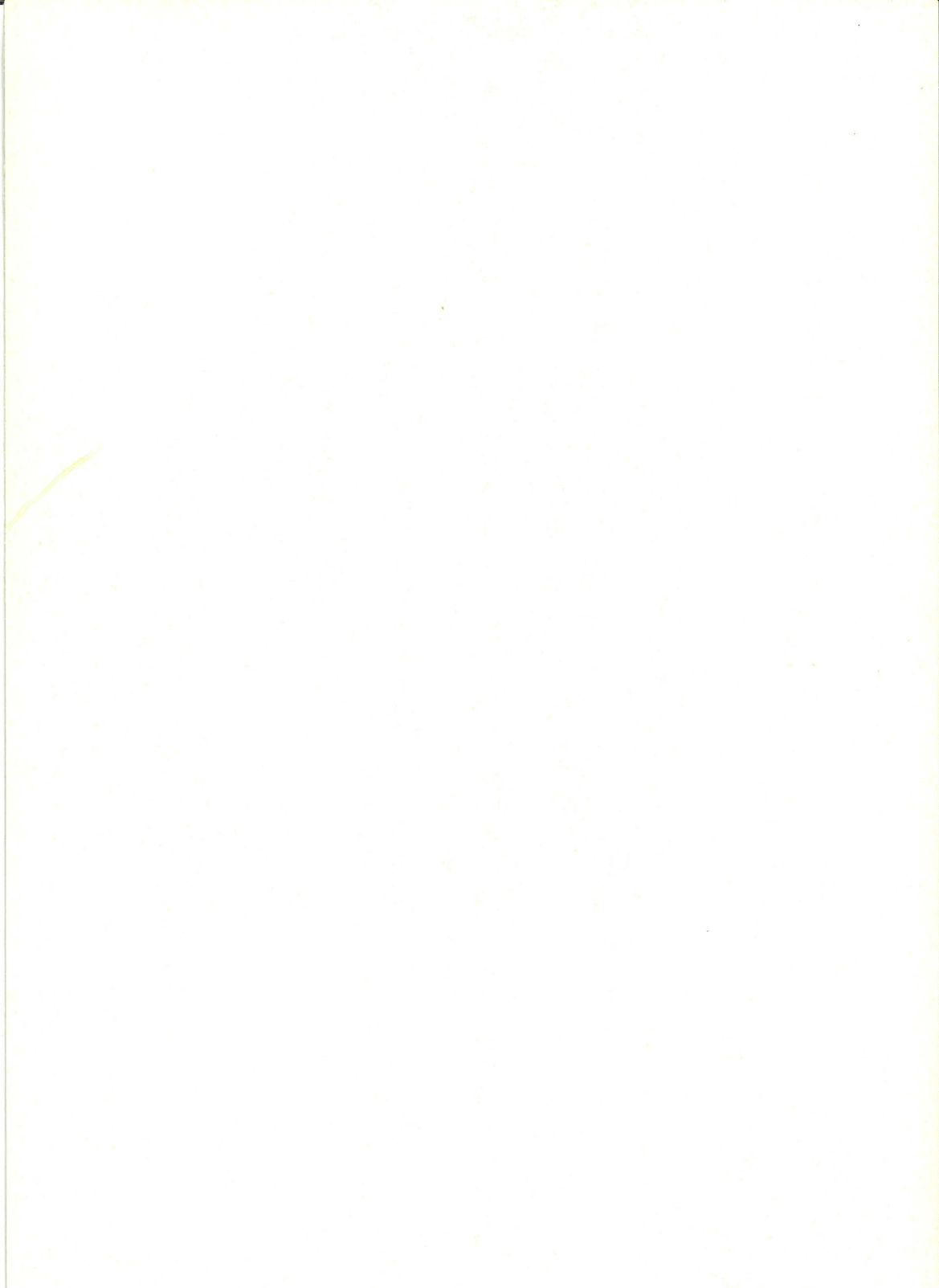
Svenska musikerförbundet
Upplandsgatan 4, 111 23 Stockholm

Svenska regissörsföreningen
c/o Svenska teaterförbundet, Strandvägen 7 B,
114 56 Stockholm

Svenska teaterförbundet
Strandvägen 7 B, 114 56 Stockholm

Svenska tonkonstnärsförbundet
c/o Wassberg, Vagnvägen 25, 125 33 Älvsjö

Sveriges författarförbund
Box 5252, 102 45 Stockholm 5
Sveriges tecknares och formgivares riksförbund
(Stefo)
Birger Jarlsgatan 48, 114 29 Stockholm

I undervisning används numera en mängd skilda slags läromedel. Till förproducerade böcker, filmer, ljud- och bildband m.m. kommer läromedel som framställs som led i själva undervisningsverksamheten. Nya kopieringsmetoder gör det lätt för lärarna själva att snabbt framställa exemplar. Bildmaterial i olika former - alltifrån foton till videoband - används allt mer. Egna ljudupptagningar på band är betydelsefulla hjälpmedel. Diabilder kan återge de enklaste såväl som de mest komplicerade texter och bilder, ibland i kombinationer. Sammanställning av text-, ljud- och bildelement ur skilda källor till ett undervisningsmoment är vanliga.

Vad som kan göras är emellertid långt ifrån alltid detsamma som det som får göras. Författare, kompositörer, konstnärer, filmregissörer, fotografer, uppläsare, sångare och skådespelare m.fl. har enligt lag rätt till vad de åstadkommit. Bland dem finns även många lärare - på grund av deras arbete med läromedelsframställning. Framställning och utnyttjande av läromedel som gör intrång i rätten kan leda till straff och ersättningsskyldighet. Ändå sker intrång i inte obetydlig utsträckning, vanligen på grund av ovetskap om gällande regler.

Gunnar Karnell, professor i rättsvetenskap vid Handelshögskolan i Stockholm, presenterar här de ramar för framställning och användning av läromedel som uppställs av 1960 års lagar om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk och om rätt till fotografisk bild. I exempel och anvisningar beaktas det nya på läromedelsområdet. Boken som tillkommit på initiativ av Universitetskanslersämbetet tar med sina exempel särskilt sikte på undervisningen vid universitet och högskolor. Dess uppläggning gör den emellertid till en outhärlig handbok inom all utbildningsverksamhet.

CWK GLEERUP